

121
16

अथ

प्रबोधचन्द्रोदयं नाम

नाटकम् ॥

Alha Prabodh Chandrodayanam Natakam.

174
9

121
16

॥ प्रबोधचंदोरयस्यपुस्तकमिदं ॥
॥ श्रीरुद्रमिश्रमैथिलस्यरुद्रमिदं ॥
॥ श्रीगणेशायनमः ॥

121
16

यथाशास्त्रस्य वेदांतप्रकरणत्वात् वेदांतप्रतिपाद्यं ब्रह्मनिर्दिशन्नेवंमंगलमाचरति मध्याह्नार्कंति ॥ ८ ॥
 ४ मय्यकं श्रुतं सर्वं वेदांतं तेहि प्रत्यक्षं पराकशं बोधं तर्जुनं ददति मुखात्तया परिभाषितौ * सुषुम्ना २

यस्मिन्

श्रीगणेशाय नमः ॥ सदाशिवाय नमः ॥ श्रीमन्मातापितृभ्यो नमः ॥ मैथुनार्कमरोचिकास्त्रियपयः पूरोयैर्दत्तानि
 तरुणवायुर्ज्वलनोजलंक्षितिरिति त्रैलोक्यमुन्मीलति ॥ यत्तस्य विदुषा निमीलति पुनस्तत्र ग्रेणि नो गोपमं
 सां द्रुनं दमुपास्महे तदमलं स्वात्मावबोधं महे ॥ १ ॥ अपि च ॥ अंतर्नाडी नियमितमरुलंघितं वस्तरं ध्रुवं
 तेशांति प्रणविनि समुन्मीलदानंदसां ३ ॥ प्रत्युज्यातिर्जयतियमिनः स्पष्टलालाठनेत्रव्याजव्यक्तीकृत
 मिवजगद्व्यापि चंद्रमौलि ॥ २ ॥ नाद्यंतेस्त्रैधा ॥ अलमिति विस्तरेण ॥ आदिष्टेऽस्मि ॥ सकलसा
 मंतचक्रचूडामणिमरीचिमंजरीनीराजितचरणकमल युगलेन ॥ बलवदरिनिवहवक्षस्तृक
 पाटपाटनप्रकटितनरसिंहरूपेण ॥ प्रवलतरनरपतिकुलप्रलयमहार्णवक्षनिमग्नमेदिनीस
 मुद्धरणमहावराहेण ॥ सकलदिग्विलासिनीकर्णशूरीकृतकीर्तिलतापल्लवेन ॥ समस्ताशास्त्रवेरम
 कर्णतालास्फालनवहलतरपवनसंपातनर्तितप्रतापानुलेन श्रीमतागोपालेन ॥ यथास्वत्वस्य
 सहजसुहृदेराजः श्रीकीर्तिवर्मदेवस्य दिग्विजयव्यापारांतैरितपरब्रह्मानंदैरस्माभिः समुन्मीलि
 तविचित्रविषयरस्यर्शुदूषिताइवातिबोहितादिवसाः ॥ इदानीं तु कृतकृत्या एव वयं ॥ यतः ॥ नीलाक्षयं

स्वभावकोमलस्य

स

कीर्तिरिववर्मदेवनान्नोराज्ञः कीर्तिरिववर्मकवचं यस्येति वा ४२

सम्यगनुभूता २

अति कोताः

विलंबित २

वाः प्रकुर्वन्ति सर्वरंगः प्रकीर्तितः ॥ सर्वरंगं विधायादौ सूत्रधारे विनिर्गते ॥ प्रविश्य तद्दपरः काव्यमास्थापयेन्नटः ॥ प्रथमं सर्वरंगं श्वेततः प्रस्ता

॥ अत्रागतं दशतु ॥ नर्तनीयकं वासं प्रथमं
 ॥ नृसुभने ॥ रंगभूमे समासाद्य सुत्रधारः स ३
 ॥ नो १ ॥ नो दीलक्षणा च ॥ कर्मवृत्तमात्राया
 ॥ मनादी सुत्रे नमिष्यत इति ॥ तदुक्तं च मनोज्ञं
 ॥ यत्प्रज्ञादावस्तुनः सर्वं रंगविशेषं पश्यतये ॥ को श्री

॥ १ ॥ वनेति च ॥ आरंभं सर्वं नोप्यानां प्रेतस्मात्मान्यमिष्यते ॥ ३ ॥
 ति दशरूपका उक्तमेव हि साधयति ॥

नाद्यानुकारः तेन
५ यथास्मिन्नाज्ञापयतु आर्यः कोनियोगोऽनुष्ठीयतामिति ॥

क्षितिचुजेनपतेर्वपक्षारक्षवतीक्षितिर्भूत्प्रयितैरमात्ये॥साम्राज्यमस्यविहितंक्षितिपालमोलि
मालाञ्चितंनुविपैयोनिधिमेखलायां॥तद्वयंशांतरसप्रयोगाभिनयेनात्मानंविनोदयितुमि-
च्छाम॥तद्यदपूर्वमंत्रंभवद्भिःश्रीकृष्णमित्रैः॥प्रबोधचंद्रोदयंनामनाटकनिर्मायुभयतःसमर्पि-
तमास्ते॥तदस्यराज्ञःश्रीकीर्तिवर्मणःपुरस्तादभिनयेनवता॥अस्तिचास्यनृपतेःसंपैरिषद-
स्तदवलोकनेकुलहलमिति॥तत्रवतुगृहं गच्छागृहिणिमारुयसंगीतकमनुतिष्ठामीति॥परिक्रम्यनेपथ्या-
भिमुखमवलोक्य॥आर्यैरतस्तावत॥प्रविश्येनदीर्घं सन्नि॥आणयेदुःखज्जोकोणाओओओओओ
विष्टिःप्रदुर्लभा॥सूत्रधारः॥आर्येविदतमेवभवत्या॥अस्तिप्रत्यर्थादर्थविपुलवलाराण्यमु-
च्छ्रितंतापज्योतिर्ज्वालावतीठञ्चिनुवनविवरोविश्वविश्रांतकीर्तिः॥गोपालोन्मिपालाभ्यस-
न्मसिललामात्रमित्रेणजिह्वासांम्राज्येकीर्तिवर्मानरपतिलिलकोयेनभूयोभ्यषेचि॥१॥
अपिच॥अद्यापुनमदयालुधानतरुणीचंचक्ररास्फलिनयाक्त्वान्तरुकोपालतालुरागिते-
नृत्यसिंहानांगाना॥उ॥मायंतियशंसियस्यद्वितैर्नादैःप्रचंडानिलप्रक्षुब्धत्कारिकुंभकदुकुह-
रव्यतैरगक्षोय॥२॥तेनचशांतपथप्रस्थितेनात्मविनोदार्थंप्रबोधचंद्रोदयंनामनाटकमभिनयेतुमा-

सभासहितस्य

पतिद्

रुद्रिप्राप्तुवनूयः ५

हठन-४

करतालिकारूपं३

नाद्येन प्रसारयितुं २

२

कुशीलवाः नटवेशः ॥ *आर्य आश्रय आश्रय येन तथा निजवल विक्रमैक निर्भर्त्सित सकल राजमंडलेना ॥ आकर्णक
* एक ठिन को दंड उदंड वहुल बधुत शरनिकर जर्जय मान तु रंग तरंग मालं ॥ निरंतर निरंतर तौ क्षण वि
* क्षिप्त शस्त्र सहस्र सार्ध पर्यस्तो गमात गमामती धर सहस्रं ॥ अमडु जे दंड मेदरा मिघात धर्त्ति
* मान सकल पत्तिसलिल संघात कल्ले न्यसागर निर्मथ्य मेध मथने ने वक्षीर स मुद्र आ सादिता समर वि

दिशेस्मि ॥ तदा दिश्यतां भैरताः वैर्त्ति का परिग्रहाय ॥ नटी सविस्मयं ॥ अञ्ज अछरि अं ॥ २ ॥ जेतो तथोणि अमु अवल विक्र
मेक ति भिद स अलरा अमंडलेना आ अस्म अठि अकठि रा को अंड उदंड वहु वरि संत सरणि अरज ज्जरि जेतो
र अतरंग मालं ॥ निरंतर निरंतर तौ स्वविस्वित सत्थ सहस्र सत्थ पल्लव इत्तुं गमा अंग मलमहिह सहस्र
अं तमु अदंड मेदरा हिघाद धूमन स अलपत्तिसलिल संघादं ॥ कंठा सेता सा अरं ति म्महि अं ॥ मडु मह तोता व
खीर स मुद्र आ सा रिदा समर विज अलछी ॥ तस्स सं पदं सहस्र मुणि अण सलाह ति ज्ज चरिदस्स कधे ए आरि सो
उवस मो सं वुत्तो ॥ सूत्रधार ॥ आर्य निसर्ग सोम्य मेव ब्राह्म्यं ज्योतिः ॥ कु तोपि कारणा त्वाप्त विकार मपि पुनः स्व
भा वे व्यतिष्ठते ॥ यतः ॥ सकल भूपा लकु लप्रलय कालाग्निरुद्रेण ॥ चरिपतिना समुन्मीलितं च शान्वय पा
र्थि वानां पृथिव्या माधिपत्यं स्थिरीकर्तुं मय मस्य संरंभः ॥ पश्य ॥ तथा ॥ कल्प्या त वा त संरं भले धिता शेष
अतः ॥ स्थैर्य प्रसाद मर्यादा स्ना एव हि महोदधेः ॥ अपि च ॥ भगवन् आरोय तां शं भूता भूतहिताय तैथो विधाः
कोरुष्व भूषणाः पुरुषाः क्षिति मवतीर्य निष्पादित कृत्याः पुनः शांति मेव प्रपद्यंते ॥ यथा ॥ परभुरा ममेवा कल
यतु भवती तावत ॥ येन ॥ त्रिः सप्तैक त्वो नृप वहल वसा मांस मस्तिष्क पंक प्राग्भा रे कारिभूरि व्युत्तरु
धिर सरिद्धा रिहरे भिषकैः ॥ यस्य स्त्री बाल वद्रा वधि निधन विधौ निर्दयो विश्रुतो सो राजन्योच्चो स कू

जयलक्ष्मीः ॥
तस्य सा प्रतंस
कल मुनिजन
स्वाधनीय चरि
तस्य कथं एता
दश उपशमः
सं वत्तः ४२

प्रकारो तरेण
रु
नादशाः
प्राप्नुवन्ति क

२

स्नानं तपणं एकविंशतिवारमित्यर्थः २
च ४९

मल्लक छायः ४
तीर २

निश्चलता स्व
छता वेलाः ४
पुरुषार्थ एव
भूषणं येषां
ते ॥ ४९

आर्यपुत्र एवं निवेदं ॥ तथापि महासायसंपन्नः शक्तिचोरातिः ॥ यतोस्य संयमनियमप्रश्रवाः अपत्या महाबलाश्च येते ॥ ४२ ॥
 एवं प्रकारेण ॥

२

ममजगदखिलेवोरुनाज्ञामिदमति लघ्वधतिमुहूर्तमेति ॥ तथाहि ॥ अहल्यायाः जारः सुरपतिरभस्ताम
 तनयां प्रजानाथो यासीदभजतगुरोरिदुरवला ॥ इति प्रायः कोवानपदमपथं कार्यतमयाभमोमदाणानां
 कइवभुवनोन्माथविधिषु ॥ रतिः ॥ अज्जुतं एवं तोदं तथाविमहासहा असंपत्संकिद्वो अरादी ॥ जदो
 अस्संजमणिमप्यमुहा अमच्चो महाबला सुणिज्जति ॥ कामः ॥ प्रिये यानेता न्नाज्ञो विवेकस्यवलवतोयमा
 दीनलो अमात्या न्यस्यसितथापिपु नरेतेनियतमस्माभिरभिधुं कमात्रो आगे वविघटिष्यते ॥ अहिंसा
 कैवकोपस्यब्रह्मचर्यादयो मम ॥ लोभस्यपुरतः केमोसयास्तेयापरिग्रहाः ॥ यमनियमासनप्राणया
 मप्रत्याहारधारणाध्यानसमाधयस्तु निर्विकारचितेकसाध्यत्वादीषु करसमन्वीलनाएव ॥ अ
 पिचास्त्रियमेवामीषाकृत्यास्तेनैते अस्मत्तोचराएववर्तन्ते ॥ यतः ॥ संतुविलोकनभाषणविलासपरि
 हासकेलिपरिभाः ॥ स्मरणा मपिकामिनीनाम लमिहमनसोविकाराया ॥ विशेषतश्चैते मदमात्सुर्यदं
 आदिभिरस्मत्सामिवल्लभैरभियुज्यमानाः नरपतिमंत्रिणामधर्ममेवाश्रयिष्यन्ति ॥ रतिः ॥ अज्जु
 तं शुद्धं मे एतुलाणं समदमविवेकपदुदीणं च एकं उप्पत्तिहातंति ॥ तथाहि ॥ संस्तः प्रथममिहेश्व
 रस्यसंगा मायायां मनइतिविश्रुतस्तत्तजः ॥ त्रेलोक्यसकलमिदं विसृज्य भूयस्तेनायोजनितमिदं
 कुलद्वयनः ॥ तस्यचप्रवृत्तिनिवृत्तीदेधर्मपत्न्यो ॥ तयोः प्रवृत्त्यासमुत्पन्ने महाप्रोहप्रधानमेककुलं ॥
 श्रुतं मया मुष्माकं शमदमविवेकप्रभृतीनां च एकमुत्पत्तिस्थानमिति ॥ ४३ ॥ कामः ॥ आः किमुच्यते एकमुत्पत्तिस्थानमिति
 ॥ ननु जनक एवास्माकमभिन्नः ॥ ३

प्रतिकूलसंगतः ५

अवलोकनेमध
 रात्तापः विभ्रमः
 नर्मकथा आलि
 गने इमानि संतुति
 इति ॥ ७

स्वप्ना २

३

आर्यपुत्रयवेवंतत्किं निमित्तं कृष्णाकं सोदराणां अपि परस्परमेतादृशं वैरं ॥ ४४ ॥ शांतपापं आर्यपुत्र किं एतत्पापं वि
 देषमात्रं के एते राख्यं अथवा अस्त्वपायः कोपि अत्र न विवर्तते ॥
 निरत्यां वक्षितीयं विवेकप्रधानमिति ॥ रतिः ॥ अज्जुतं ॥ जइ एवं तां किं निमित्तं तुष्पातां सो अरातां पिपरोप्परं पि
 ए अरिस्संवेरं ॥ कामः ॥ प्रिये ॥ एकामिष प्रभवेमेव सहोदाराणां मुज्जेनते वैरमिति प्रसिद्धं ॥ पृथ्वीति
 मित्तमभवत्कुरुपांडवानां नीत्रस्तथाहि भुवनक्षय रुद्धिरोधः ॥ सर्वमेवेते जगदस्माकं पि जोपा
 र्जितं ॥ तच्चास्माभिस्तातवल्लभतया सर्वमेवाक्रांतं ॥ तेषां तु विरलः प्रचारः ॥ तेन ते पापाः पि
 तरमस्माश्चो मुलपितुसद्यताः ॥ रतिः ॥ संतं पावं ॥ अज्जुतं किं एदं पावं विदेसमेतकेण
 तेहिं आरद्धं अहवा अलिउवाओ कोविं मेतिदो ॥ कामः ॥ प्रिये अस्सत्रकिंचिनिगृहं बीजं ॥ रतिः ॥ अ
 ज्जुतं तां किं तां उघ्वाजी यदि ॥ कामः ॥ स्त्रीस्वभावाद्भवती भीरुरिहिनतदातण रुस्यपाकीयसा सुराही
 यते ॥ रतिः ॥ सभयं ॥ अज्जुतं केरिशांता ॥ कामः ॥ प्रिये न मे तव्यं न मे तमहताशानामाशा मात्रमेत
 त् ॥ अस्ति किलेषा किं वेदती ॥ अत्रस्माकं कुले कालरात्रिकन्याविद्यानाम सुराक्षसी समुत्पद्यत
 इति ॥ रतिः ॥ सभयं ॥ हद्दी हद्दी कथं अस्माकं कुले रस्सीति वेवदि मे हि अस्मै ॥ कामः ॥ प्रिये किं वेदती मा
 त्रमेतत् ॥ रतिः ॥ अर्थता एरस्सी एकिं कावं ॥ कामः ॥ अस्ति किल प्राजापत्या सरस्वती ॥ पुंसः
 संगं समुद्दिस्तस्य गृहिणी मायति तेनाप्यसावस्पृष्टा पिमन प्रसूयत नयं लोकां न सूत क्रमात् ॥ त
 स्मादेव जननिष्यते पुनरसौ विद्येतिकन्या तया तातस्ते च सहोदराश्च जननी सर्वं च भक्ष्यकुलं ॥
 ताधिकहाधिक कथं अस्माकं कुले राक्षसीति वेपते मे हृदयं ॥ ४४

जगति २

एथर्द्ध

आर्यतत्किं नो क
 यते ॥ ७
 आर्यपुत्र कीद
 शं तत् ॥ ८

संगेन ससंक्षितस्य
 रहितस्या असंगेन
 यं उरुष इति श्रुतेः
 ॥ ४२

ताधिकहाधिक कथं अस्माकं कुले राक्षसीति वेपते मे हृदयं ॥ ४४
 अथ तयारासस्या किं कर्तव्यं ॥ ३

सुभ्र

४

अनुनाशंति
कोजनीयं

आ. परिचायकपरिचायस ॥ १ ॥ आ. कथमेतैः आत्मनो विनाशकारिणा विद्याया उत्पत्तिः तैर्द्विनीतैः स्थाप्यते ॥
 अथ किं तस्या राक्षस्योत्पत्तिः त्रितिसाणं समता ॥
 रतिसत्रासौ कं पं ॥ अज्जउत्तं परिताहिं परिताहिं ॥ इति भर्तारमालिङ्गति ॥ कामः स्पर्शसुखमभिनीयस्वगतं ॥ स्फुरद्रोमो
 द्वेदस्तरलतरताराकुलदशोभयोक्तं पातुंगस्तनयु ॥ गभरासंगसुभगः ॥ अधीराश्यायं जन्मनि वलयरोर्वल्लिरचि
 तः परीरभो मोदं जनयति च संमोहयति च ॥ प्रकाशो ॥ दृढं परिष्वज्य प्रियेन भेदे व्यो ॥ २ ॥ अस्मासु जीवत्सकुतो विद्यास
 ति ॥ रतिः ॥ अर्थं किं ता एरस्वसौ एउप्यती तुल्लाणं पडिवरवाणं समदा ॥ कामः वीटसाखलु विवेकिनो पुनिषदे व्यो प्रबोध
 चेद्रेण भ्रात्रा समं जनयिते व्यो ॥ तत्र सर्व एतेशमदमादयः प्रतिपन्नो योगाः ॥ रतिः ॥ अज्जउत्तं कहे एदेहिं अप्पणो विणा
 सकारिणी एविज्जा एउप्यत्ति तेहिं उड्डिणी देहिं सलाहिज्जदि ॥ कामः ॥ प्रिये कुलक्षयप्रयत्नानां पापकारिणो कुतः प्रत्यवाय
 गणना ॥ पश्य ॥ सहजमलिनवक्रभावभाजां भवति भवः प्रभवामनाशहेतुः ॥ जलधरपदवीमवाप्य धर्मो ज्वलन्
 विनाशमेतु प्रयति नाशं ॥ नेपथ्ये ॥ आः पापदुरात्मनः कथमस्मानेव पापकारिण इत्यसि पति ॥ नउरे ॥ गुरोरप्यवलि
 प्तस्य कार्या कार्यमिजानतः ॥ उत्पथ प्रतिपन्नस्य परित्यागे विधीयते ॥ इति पुराणिकीं गथां पुराणविद उदाहरति ॥
 अनेन चास्माकं जनकेन अहंकारानुवर्तिना जगत्पतिस्तावत्पतेव बद्धः ॥ मोहादिभिश्च स एव बंधः स्फुटतो नी
 तः ॥ कामः ॥ विलोक्य ॥ प्रिये अयमस्माकं कुलज्या यान् देव्यामस्या सह विवेक इति एव भिवर्तते ॥ यएषः ॥ रागा
 दिभिः स्वरसचारिभिरात्तकांति निर्भर्त्यमान इव मानधनः रुशंगः मत्यानितांत कलुषो कृतयाशशाक कांसे वसा
 द्रुहिना तरितो विभाति ॥ तल्लयुक्तमिहास्माकमवस्था तुमिति निष्क्रांतो ॥ विष्कं मेकः तततः प्रविशति राजा मतिश्च ॥
 राजा विचिंत्य ॥ प्रिये श्रुते त्वयास्य उर्विनीतस्य बरोर्मदनस्य विस्फूर्जितं नवः ॥ यदस्मानेव पापकारिण इत्यसि प
 ति ॥ मतिः ॥ अज्जउत्तं किं अप्पणो दोसं लो अविआणदि ॥ राजा ॥ पश्य ॥ असावहंकारपरेदुरात्मनि निवध्यते पा

आर्यपुत्र किं आत्मनो दोषं लोको विजानाति ॥

विष्कं मेकं भाव्यस्त्वेना ३
 * पूर्ववत्तस्य नाशः उत्तरस्यागमः तयोस्तत्त्वना ४

शब्दायमानः
 ६ मत्तानि कुर्वन्त्यथा भवति तथा ४

प्रतिपाद्यस्तचना ७

२ नाटकां मध्ये
 भयेन
 सरेतनादि
 नाशने ७

८ कथनपदुरैरहोरधारः कुशरः ॥ सोपि स्ववीर्यादवतार्यभारं भूमेः समुत्तमं त्वायकुलं नृपाणां ॥ प्रशांतको
 पज्वलनस्तपोभिः श्रीमान्मुनिश्च शास्यति जामदग्न्यः ॥ तथा यमपि कृतकर्तव्यः संप्रति परमा मुपशमनिष्ठां प्राप्तः ॥
 येन च ॥ विवेकेनेव निर्जित्य कर्णमोहमिवोर्जितं ॥ श्रीकीर्तिवर्मनपते बोधस्य बोदयतः ॥ नेपथ्ये ॥ आः पाप
 शैलैषा धमकथमस्मासु जीवत्सस्वामिनो महामोहस्य विवेकशकाशात्पराजयमुदाहरसि ॥ स्त्रजधार
 ॥ संसंभ्रमे ॥ विलोक्य ॥ आर्यो ॥ उत्तंगपीवरकुचद्वयपीडितांगमालिङ्गितः पुलकितेन भजेनरस्य ॥ श्री
 मोनेजगतिमुदयन्ममनाभिरामः कामोयमेति मदरुति तने जपप्रः ॥ मद्रचनाया मुपजातको धइ
 वलक्ष्यते ॥ तदपसरणमेवनः श्रेय इति ॥ निष्क्रांतो ॥ प्रस्तावेना ॥ ततः प्रविशति यथा निर्दिष्टः सकोधः
 कामोरतिश्च ॥ कामः सकोधं ॥ आः पापेति पठित्वाननुरे भरता धम ॥ प्रभैवति मनसि विवेको विदुषाम
 पिशाचसंभवस्तावत् ॥ निपतंति दष्टि विशिखाया वने दीवराक्षीणा ॥ अमिव ॥ रम्यं हर्म्यं तलं नवासुनय
 नाउजद्विरेफालताः प्रो श्रीलज्जवमलिका सुरभयोवाताः सचंद्राक्षपाः ॥ यद्येतानि जयंति हेतपरितः
 शस्त्राण्यमोघानि मेतद्रोः कीदृगसो विवेकविभवः कीदृकप्रबोधोदयः ॥ रतिः ॥ अज्जउत्तं ॥ गु
 रुश्रोस्तु महारा अमहामोहस्य पडिवरविवे अति तर्कं मि ॥ कामः ॥ प्रिये ॥ कुतस्तवेदस्त्रीस्वभा
 वसुलभ विवेका इयमुत्पन्ने ॥ पश्य ॥ अपि यद्विशिखाः शरासनं वा कुसुममयं सैस्तुरंतथापि ॥
 आर्यपुत्रगुरुकः खलु महाराज महामोहस्य प्रतिपक्षो विवेक इति तर्कं यामि ४२ देवदेसैः सह वर्तते न सुरासुरं

८ तावत्पर्यंतं
 प्रभवति समु
 त्पद्यते ४

आधिपत्यं मोक्षश्च ५ आर्यपुत्रयतोसौ सहजानंदसुंदरस्वभावो नित्यप्रकाशः प्रस्फुरन्निभुवनप्रचारः पुरमेश्वरः श्रुयते २
आर्यपुत्रनखलु अधकारलेख्या सहस्वरश्मस्ति रस्कारो मन्मा यया तथा प्रस्फुरन्महाप्रकाशासागरस्य देवस्याप्यभिभवः ५

शशत्रैर्मदारिभिः ॥ चिरं विरानंदमयो निरंजनो जगत्प्रभुर्द्विनिर्दशामनीयत ॥ तदेते पुण्यकारिणो वयं तु तन्मुक्तये प्रवृत्ता पाप
कारिण इति ॥ अहो जितेंद्रात्मभिः ॥ मतिः ॥ अज्ज उत्तं जदोसो सहजातां सुंदरसहाश्रोणिचपश्रासो पप्रफुरंतस अल
तिहुताप्यश्रासो परमेस्सरो सुत्ति अदि ॥ तत्कथं एतै दुर्विनीतै वध्वा महासागरविनिक्षिप्तः ॥ राजा ॥ प्रिये ॥ सतत
धृतिरप्युच्चैः शंतो प्यवाप्तमहोदयाप्यधिगतनयोप्यंतः स्वहोप्युदीरितधीरपि ॥ त्यजति सहजं धैर्यं स्त्रीभिः प्र
तारितमानसः स्वमपि यदयमाया संगालुमानिह विस्मृतः ॥ मतिः ॥ अज्ज उत्तं एतं एतं अध आरलेहा ए सहस्
रस्सिस्सोतिरकारो जं म्माया एतथा पफुरंत महापश्राससा अरस्संदेवस्स विअहिहवा ॥ राजा ॥ प्रिये ॥ अ
विचारसिद्धेयं वारविलासिनीवमाया असतो भागा तु पदश्चिंती परपुरुषं वंचयति ॥ पश्य ॥ स्फटिकमणि
वद्भास्वादेवः प्रगाढमनार्यया विरुतिमनया नीतः कामः प्यसंगत विप्रियः ॥ नखलु तदुपश्लेषादस्य ॥
अप्येति रुचिर्मनो क्य भवति तथाप्येषा वाटं विधातुमधीरता ॥ मतिः ॥ किं पुणं कारतं जलं सातं विहाधा
चरिंदुविअद्वा ए अरेदि ॥ राजा ॥ नखलु प्रयोजने कारणं विलोक्य माया प्रवर्तते ॥ स्वभावः खल्वयेस्त्री
पिशाचीनां ॥ समो हयंति रमयेति विषादयेति निर्भस्यंति मदयेति विडंबयेति ॥ एताः प्रविश्य सदयं हृद
यं नराणां किं नाम वामनयनानसमाचरंति ॥ अस्ति चापरमपिकारणं ॥ मतिः ॥ अज्ज उत्तं किं पुणं तं कार
तं ॥ राजा एवमनया उराचारया चिंतंति ॥ यदहं च तावद्भूतयो वनावर्षयिषी ॥ अये च पुराणः

आर्यपुत्र किं पुनः तत्कारणं ॥

राजपुत्र
किं पुनः
कारणं
यनसा
दुर्वि
रग्धात
थाउ
दारचित
प्रता
रयति

॥ श्री० एवमर्घ्यार्घ्यतरनिप्रविशवितहृदयप्रकाशपरमेश्वरेकप्रबोधोत्पत्तिर्भवति ॥ ६ ॥
 ॥ श्री० अन्यास्ताः स्त्रियोयाः स्वरसप्रवृत्तस्य बाधार्थं व्यापारप्रस्थितस्य बाधोत्पत्तिर्भवति ॥

५ पुरुषः स्वभावादेव विषयस्य विमुखः ॥ ततः स्वतन्त्र एव पारमेश्वरे पदे निवेशः ॥ यामि ॥ तमेव च मातुरभिप्रायमासाद्य नितां त
 प्रत्यासन्नतया तद्रूपमिवापन्नेन मनसानवद्वाराणि पुराणि निम्नायि ॥ एकोपि बहुधा तेषु विच्छिद्येव निवेशितः ॥ स्वचेष्टितमयो
 तस्मिन्निदधाति मणोविव ॥ मतिः ॥ विचिंत्य ॥ अज्जउत्तयादिस्तीमदापुत्तकोवितादिस्तोजेव जादो ॥ यादशीमातापुत्रकोपितादश
 एव जातः ॥ राजा ॥ ततो सावहंकारेण चित्तस्य जेषु पुत्रेणान्नापरिषक्तः ॥ ततश्चासावीरः ॥ जातो हं जनको ममेष जननीक्षेत्रं
 कलत्रं कुले पुत्रादिन मरातयो वक्तवले विद्यासुहृदो धवाः ॥ चित्तस्य दित कल्पनामनुभवेन विद्यान विद्यामयी निद्रामेत्य
 विधर्ति ॥ तोवकुविधानस्वप्नानिमान्पश्यति ॥ मतिः ॥ अज्जउत्तएवंदीहरीहतरणिद्याविद्याविदहिअअपआसेपरमेसरे
 कथं पवोदुप्यती भविस्सदि ॥ राजा ॥ सलज्जं अधोमुखस्तिष्ठति ॥ मतिः ॥ अज्जउत्तकिं तिगुरुअरलज्जाभरणमिदं स
 रेतुहि को भदोसि ॥ आर्यपुत्रकिमिति गुरुतरलज्जाभरणमितशेखरस्तरुस्मीको भूतोसि ॥ राजा ॥ प्रियेसेव्यंप्राये
 णयोषितां हृदयं भवतितेन सापराधमिवात्मानं शंके ॥ मतिः ॥ अज्जउत्तअस्मताइहिआओसरसपउत्तस्सवा
 धम्मथवावारपच्छिदस्सवाभनुतोहिअअहिअविहतांति ॥ राजा ॥ प्रिये ॥ मानिन्याश्चिरविप्रयोगजनितास्तया
 कुलाया भवेष्वात्मादेरनुकूलनादुपनिषदे व्यामया संगमः ॥ तस्मी चेद्धिमानपास्य भवतीति चेन्मुहूर्तं ततो
 जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तिधाम विरहाप्राप्तः प्रबोधोदयः ॥ मतिः ॥ अज्जउत्तजइएवंकुलपुरुषो दिठगेठिणिइअसंब
 धमोरखो भोदितरोताएणिआणुबंधो जेवअज्जउत्तो भोदंति सुद्धं मेपिअं ॥ राजा ॥ प्रियेययेवंपसन्तासिसि
 द्वास्तर्हि नचिरमस्माकं मनोरथा ॥ तथाहि ॥ वध्वे कोवहुधाविभज्यजगतामादिर्विभुः शाश्वतः क्षिप्तो

पतत

जाम्बो ५

५

आर्यपुत्रयद्येवंकुलप्रभोर्दृढगतिविवक्षस्य ज्ञानात्तबंधमोक्षोभवतितरातस्यानित्यानुबंधएव आर्यपुत्रोभवतुइति मे सुषु प्रियं ॥

येः पुरुषः पुरेषु परमो मृत्योः प्रापितः ॥ तेषां ब्रह्मभिदां विधाय विधिवत्प्राणं तिकं विद्यया प्रायश्चित्तमिदं मया पुनरसौ
 ब्रह्मैकतां नोयते ॥ तद्भवतु प्रस्तुतविधानाय शमदमादी उद्योजयावइति निष्क्रांते ॥ ॥ इति श्री ब्रह्मादेति महाक
 विश्वरूपमिश्रविरचिते प्रबोधचंद्रोदयका मा पद्मानो नाम प्रथमोऽङ्कः ॥ १ ॥ ॥ १ ॥ ॥ १ ॥ ॥ १ ॥ ॥ १ ॥
 ततः प्रविशति दंभः ॥ अरिष्टोस्त्रिमहाराज महामोहेन यथावत्सदं भवति ज्ञातं समा ॥ ॥ १ ॥ ॥ १ ॥ ॥ १ ॥ ॥ १ ॥
 ताश्च तेषु तेषु तीर्थेषु शमदमादयः सचायमस्माकमुपस्थितः कुलक्षयो भवद्विरवहितैः प्रकर्तव्यः ॥ तत्र पृथिव्या प्रथमं मु
 क्तिक्षेत्रं वाराणसी नाम नगरी तद्वांस्तत्र गत्वा चतुर्णां मया श्रमाणां निःश्रेयसाविघ्नाय प्रयततामिति ॥ तद्वांती कृती
 वत भूषिष्याम्यवाराणसी ॥ संपादितश्च स्वामिनी यथा निर्दिष्ट आदेशः ॥ तथा हि ॥ मरुदधिष्ठिते र्दिवा नी ॥ विश्वावेशम
 मुसीधुगंधिललनावक्रासवामोदिते नीत्वा निर्जरमन्मथोत्सवरसे रुन्मि चं प्राह पाः ॥ सर्वज्ञा इति दीक्षिता इति चि
 राप्राप्ताग्निहोत्रा इति ब्रह्म ज्ञा इति तापसा इति दिवा धर्तैर्जगद्व्यते ॥ ॥ विलोक्य ॥ कोप्ययं पांथो भागीरथी
 मुनीर्यसो प्रतं इह एवाभिवर्तते ॥ यथैष ॥ ज्वलन्निवाभिमानेन न्यसन्निवजगत्रयं ॥ भर्त्सयन्निववाग्जालैः प्र
 जयोपहसन्निव ॥ तथा तर्कयामि ॥ नूनमयं दक्षिण राट् प्रदेष्टादागतो भविष्यति ॥ तदेतस्मादप्यस्याहं
 कारस्य वक्तोऽतं मनुसरिष्यामीति ॥ ततः प्रविशत्यहंकारः ॥ अहो मूर्खविकृतं जगत् ॥ तथा हि ॥ नैवाश्रावि
 गुरोर्मतं न विदितं कोमोरिलं दर्शनं तत् ज्ञात महोनशालिकगिरा वा चेस्पते काकथा ॥ स्तुतं नापि महोदधे

६

नि

रधिगतं माहाव्रतीनेक्षितास्तस्मावस्तु विचारणान्नपशुभिः स्वस्थैः कथं स्थीयते ॥ विलोक्य ॥ एते तावदथावधारिता
 विधराः ॥ स्वाध्यायाध्ययनमात्ररताः वेदविज्ञाबका एव ॥ पुनरन्यतोगत्वा ॥ एते च भिक्षामात्रेहीतपतिव्रतामुंडि
 तमुंडाः पंडितमन्याः वेदांतशास्त्रं व्याकुलयंति ॥ विरुह्य ॥ प्रक्षारिप्रमासिद्धविरुद्धाभिधायिनः ॥ वेदांतायपि
 शास्त्राणि बोध्यैः किमपराध्यते ॥ तदेतैर्वाभिभूतमपि गुरुतरदुरितोदयाय ॥ पुनरन्यतोगत्वा ॥ एते च शैवपा
 शुपतादयो दुरभ्यस्ताक्षपादमताः पशवः पाखंडाः एव श्रीपांसंभाषणादपिनरानरकंप्रयांतितदेते दर्शनप
 कादूरं परिहरणीयाः ॥ पुनरन्यतोगत्वा ॥ एते च ॥ गंगातीरतरंगशीतलशिला विन्यस्तभास्वदशी संविष्टाः कु
 शमुष्टिप्रंडितमहादेवाः करंडोज्ज्वलाः ॥ पूर्वायग्रथितास्तस्त्रवल्यप्रत्येकबीजग्रहव्यग्राग्रागुलयोहरंति ध
 नो ॥ वित्तान्यहोदांभिकाः ॥ पुनरन्यतोगत्वा ॥ एते च त्रिदंडव्यपदेशजीविनो देता द्वैतपरिभटाश्च ॥ पुन
 रन्यतो विलोक्य ॥ अयेकस्येदं दारोपांतनिखातातिप्रोशुवंशकांतोऽवितेधोतसितस्तस्मावस्सहस्रमित
 स्ततो विन्यस्तकस्माजिनदृषदुपलचमसचरनालोत्तरवलमुसलमनवरतकुताङ्गगंधधूमश्यामलीक
 गगनमंडलममरसरितोनातिहरेविभात्याभ्रमपदं ॥ नूनमिदंकस्यापि गृहमेधिनो गृहं भविष्यति ॥ भवतु
 युक्तमस्माकमतिपवित्रमेतत् ॥ द्वित्रिदिवसनिवासाय स्थानं प्रवेशं नाटयति ॥ विलोक्य ॥ अये ॥ मृद्वि
 दुलंछितललाटचजोद्वारः कंठोष्ठचिवुकोरुकपोलजानुः ॥ चूडाग्रकणकिटिपाणि विराजमाने
 दभांकुरः स्फुरतिस्तर्द्वेषदेभः ॥ भवतु पसंमाम्येन ॥ उपसृत्य ॥ कल्याणं भवतु ॥ दंभः कुर्यात्तवा

६

रयति॥ प्रविश्य वडः स संभ्रमं॥ ब्रह्मरूप एव स्थीयतां॥ यतः॥ पादो प्रक्षाल्येतदा श्रमपदं प्रवेष्टव्यं॥ अहंकारः॥
संक्रोधः॥ आः पापतुरक देशं प्राप्तास्मः॥ यत्र श्रोत्रियानतिथीनासनपाद्यादिभिर्गृहीतो नोपतिष्ठते॥ दंभः॥
हस्तसंज्ञया समाश्वासयति॥ वडः॥ एवमाराध्य पादाः प्रतिपादयति॥ इरदेशादागतस्य आर्यस्य कुलशीला
दिकं न सम्यगस्माकं विदितं॥ अहंकारः॥ आः कथमस्माकमपि कुलशीलमिदानीं परीक्षितव्यं॥ श्रयतां॥
गोडं गच्छ मनुजमनिरुपमातत्रा विराठापुरीभूरिश्रेष्ठिकनामधाम परमेतन्नोत्तमोनः पिता॥ तस्य श्रममहा
कुलीनविदिताः कस्यात्र तेषामपि प्रज्ञाशीलविवेकधैर्यविनयाचारेरहं चोत्तमः॥ दंभः वडं पश्यति॥ वडस्ता
म्रघटीमारोय भगवन् पादशौचं विधीयतां॥ अहंकारः॥ भवतु को विरोधः एवं क्रीयते॥ तथा कृत्वा पस
र्पति॥ दंभः॥ दंता न्योडयति॥ वडः॥ स संभ्रमं इरेतावत्स्थीयतां॥ कदाचिदाताहता प्रस्वेदकणिकाः
पतंति॥ अहंकारः॥ अहो अस्मिन्निदं ब्राह्मण्यं॥ वडः॥ ब्रह्मन्नेवमेतत्॥ तथा हि॥ अस्पृष्टचरणाय स्पृष्ट
उमणिमरीचिभिः॥ नीराजयंति भूपालाः पादपीठं तभूतलं॥ अहंकारः स्वगतं॥ अये दंभया लोदेशः॥
भवत्वस्मिन्नासन उपविशामि॥ वडः॥ मैवं नाराध्य पादानामन्येरासनमाक्रम्यते॥ अहंकारः॥ आः
पाप-अस्माभिरपि दक्षिणारादा प्रसिद्धविभुभिः रिदमासनमनाक्रमणीयं॥ शृणुते सर्वं॥ नास्मा
कं जननीतथोज्ज्वलकुलास्य श्रोत्रियानां पुनर्यथा काचन कन्यका खलु मया तेनास्मिता ताधि
कः॥ अस्मिन्काले किं न मातुलवधर्मिण्या धिशस्ताते तत्संपर्कं विशान्मया स्वगृहीती प्रेयस्य

स्मिन्

७
 पिप्रोक्षिता॥ दंभः॥ भावतु यद्येवं तथाप्यस्माकमविदितवृत्तांतो भवान्॥ तथा हि॥ सदनमुपगतो हं पूर्वमंभो
 जयानेः सपदि मुनिभिरुच्चैरासनेषु तेषु॥ सशपथमनुनीय ब्रह्मण गोमयां भः परिमृजितनिजोरावाशु
 सेवे सितोस्मि॥ अहंकारः॥ अहो दंभिक ब्राह्मण स्यात्कृतिः॥ अथवा दंभस्य भवत्वेवं तावत्॥ सकोधः॥
 आः किमेवं गर्वायसे॥ अरे कश्चिद्वासवः कथं यको नु पप्रोक्ष्वो वद प्रभव भूमयो जगं का ऋषीणाम ति ४
 पि॥ अवेहितपक्षो वलं मम पुरंदराणां शतं शतं च परमैष्ठिना पततु वा मुनीनां शतं॥ दंभः॥ विलोक्य
 सानंदं॥ अये आर्यः पिता महोस्माकमहंकारः॥ दंभः॥ आर्यः॥ लोनात्मजो हं मभिवात्ये॥ अहंकारः॥ वसा
 युष्मा नृभवा॥ बालः खल्वसि मया द्वापारांते दृष्टः॥ संप्रतिकालविप्रकर्षाद्वा द्रुक् यस्ततया न सम्यक्
 प्रसाभिजानामि॥ अथ कुमारस्या नृतस्य कुराले॥ दंभः॥ अथ किं अहंकारः॥ सोप्यत्रैव वर्तते॥ दंभः॥ न
 हितेन विना मुहूर्तमप्यहं भवामि॥ अहंकारः॥ अथ तव माता पितरौ तस्मा लोभौ अप्यत्रैव वर्तते॥ दंभः॥
 अथ किं तावपि महामोहस्य आशया अत्रैव वर्तते॥ आर्य मिश्रे पुनः केन प्रयोजनेनात्र प्रसादः कृतः॥
 अहंकारः॥ वत्स महामोहस्य विवेकसकाशादत्याहितं कृतं॥ तेन तद्वृत्तांतं प्रत्येतु मागतोस्मि॥ दंभः॥
 तर्हि स्वागतमेवायं स्थितो महाराजस्यापींद्रलोकादप्यागमनं श्रयते॥ अस्ति च किं वदंती यद्देवेन वा
 राणसी राजधानी निरूपितेति॥ अहंकारः॥ किं पुनः कारणं वाराणस्यां सर्वात्मना महामोहस्याव ७

स्थाने॥दंभः॥आर्यननुविवेकोपरोधएव॥यतः॥विद्याप्रबोधोदयजन्मभूमिर्वाराणसीब्रह्मपुरीनिर
त्यया॥अतःकुलधेद्विधिंविधुस्त्वनिर्वक्तुमत्रैवतिनित्यमेवतः॥अहंकारसमये॥यदेवमशक्य
प्रतीकारएवायमर्थः॥यतः॥परममविदुषोपदंनराणांपुरविजयीकरुणाविधेयवेत्ता॥कथ
यतिभगवानिहोक्तकोलेभवमयकातरतारकंप्रबोधा॥दंभःसत्यमेतत्तथापिनैतत्कामक्रोधाद्यभिभूतानांसंभाव्यते॥
तथास्युदाहरंति॥यस्यहस्तोचपादोचमनश्चैवसुसंयतं॥विद्यातपश्चकीर्तिश्चसतीर्थफलमश्नुते॥नेपथ्ये॥कलकलं॥
भोभोःकोराःसंप्राप्तोदेहोमहामोहः॥तेन॥निष्पंदेऽदनातांस्फटिकमणिशिलावेदिकाःसंस्क्रियंतांसु
च्यंतायेत्रमार्गाःप्रसरतुपरितोवारिधारागृहेषु॥उप्रीयंतांसमेतात्स्फुटदुरुमणयःश्रेणयस्तारणा
नाधूयंतांसौधमूर्धस्वमरपतिधनुर्धामिचित्राःपताकाः॥दंभः॥आर्यप्रत्यासन्नोयमहाराजः॥तत्सत्यं
द्रुमेनेनेसंभाव्यतामार्थेण॥अहंकारः॥एवंभतु॥इतिनिष्क्रांतो॥प्रवेशकः॥ततःप्रविशतिमहामोहः॥विभ
वतश्चपरिवारः॥महामोहःविहस्य॥अहोनिरंकुशाजउधियः॥आत्मास्तिदेहाद्यतिरिक्तमूर्तिर्भोक्तास
त्कोकान्तरितःफलानां॥आशेषमाकाशतरोःप्रसूनात्प्रीथीयसःस्वादुफलप्रसूतो॥इयंचस्वकल्प
नातिर्मितपदार्थावष्टमेनजगदेवदुर्विदग्धैर्वच्यते॥तथाहि॥यथास्त्येवतदस्तिवस्त्वितिमुषाजलं
तएवास्तिकावाचालैर्वहुभिस्तुसत्यवचसोनिधाःरुतानास्तिकाः॥हंहोपश्यततत्वेतायदिपुनःछूना
दितौवर्षाणोदष्टकिंपरिणमस्तुचितचितेर्जीवःपृथक्कैरिति॥अपिचानकेवलेजगदामेवतावद

८ श्रीमिर्वच्यते॥ तथाहि॥ तुल्यचेवपुषां मुखापवयवैर्वर्णकमः कीदृशो योषेयं वसुवावरस्य यदुं चेदेनविमोव
 यं॥ हिंसायामथवायथेष्टगमनेस्त्रीणां परस्वष्टहकार्यं कार्यकथास्तथापियदमोतिष्पौरुषाः कुर्वते॥ वि
 चिंत्य॥ सश्चाद्यं सर्वथा लोकायतमेवशास्त्रे॥ यत्रप्रत्यक्षमेवप्रमाणं॥ यथिव्यप्तेजोवायवस्तुचानि॥
 अर्थकामौपुरुषार्थौ॥ भूतान्येवचेतयंते॥ नास्तिपरलोकः॥ मृतः एवापवर्गाइति॥ तदेतदस्मदभिप्रायानु
 रोधिनावाचस्पतिनाप्रणीय चार्वेकायसमर्पितं॥ तेनच॥ शिष्योपशिष्यक्रमेणास्मिन्लोकेवदुलीकृ
 तं॥ ततःप्रविशतिचार्वेकः शिष्यश्च॥ चार्वाकः शिष्यप्रति॥ वत्सजानासियथादंडनीतिरेवविद्यातत्रै
 ववार्त्तात्तर्भवति॥ धर्तृपलापस्त्रयी॥ पश्य॥ स्वर्गः कर्तृक्रियाद्रव्यनाशेपियदियज्वनं॥ ततोदावाग्नि
 रग्धानांफलंस्याद्भूरिभूरिभरुहो॥ अपिच॥ मृतानामपिजंतुनाश्राद्धंचेतृत्तिकारणं॥ निर्वाणस्यापि
 दीपस्यस्तेहःसर्वद्रव्येष्टिस्वा॥ शिष्यः॥ आचालिअजइएसेजेअपुलिसत्येजंखज्जोएपिज्जोएतोकि
 तिएदेहिंतिथि एहिंशंशालशोक्कोपलिहलीअअयाधोलघोलेहिं पलाअशंतवणशठआलपदु
 दिहिंदुस्सेहिंखविजइ॥ चार्वाकः॥ धर्तृप्रतीतागमप्रतारितानामांशा मोदकेरियंतरसि
 मूर्खाणायतश्च॥ कालिगनंभुजनिपीडितबाहुमूलभुमोन्नतस्तनमनोरुहमायताश्याः॥ शिष्योपवासनि
 यमार्कं मरीचिराहैर्देहोपशोषणविधिः कुधियांक्वैषः॥ शिष्यः॥ आचालिअएवकुंतिथिआआलवति

आचार्यययमेवपुरुषार्थेयस्वाद्यतेपीयतेतस्मिन्मिति एतैस्तेर्थैः संसारसौख्यपरिहृत्वात्माघोरघोरैः पराकसांतपनषष्टकालप्रभृतिभिर्दुःखैर्विषज्यते॥ ५

आचार्यएवंबलुतैर्थिका आरुपति॥ ९

अन्यत्र विज्ञापयति ॥ महामोहः ॥ किंतु ॥ चार्वाकः ॥ अस्ति विष्णुभक्तिर्नाम महाप्रभावा योगिनी सा तु यद्यपि क
लिना विरलप्रचाराकृता ॥ तथापि तदनुभवमवलोकयितुमपि प्रभवामः ॥ तदनुभवेनावधातव्यमिति
॥ महामोहः ॥ स भयमात्मगतं ॥ आः प्रसिद्धमहाप्रभावा सामहायोगिनी स्वभावविद्वेषिणी चाम्मा कंडु
रुद्धेराचभवतुप्रकाशं ॥ अलमनयाशंकया ॥ कामक्रोधादिप्रतिपक्षेषु कुत्रैयमुदेष्ट्यते ॥ तथापि लघी
यस्यपिरिपौनानवहितेन विजिगीषुण भवितव्यं ॥ यतः ॥ विपाकरासुलारारिपुरल्यो परुंदैते ॥ उ
देजयति सुक्ष्मोपि चरणकंदका कुरः ॥ कः कोत्र मोः ॥ प्रविश्यदौवारिकः ॥ आज्ञापयतु देवः ॥ महामोहः ॥
भो असत्संग आदिश्यंतां कामक्रोधलोभमदमात्सर्पादयः ॥ यथा योगिनी विष्णुभक्तिरवहितैर्हंतव्येति
॥ दौवारिकः ॥ यथाज्ञापयति देवः ॥ इति निष्क्रांतः ॥ ततः प्रविशति पत्रहस्तः पुरुषः ॥ हंगो उक्लदिशा
दो आभ्रदेलि अथितथशा अलतील शंखावेशे पुलिसोत्तमसदिणिदे अंदेवदा अदणंत शिशं मभ्र
माणोहिं भट्टरहिं माहाला अश आशं पेशिदे हि ॥ विलोक्य ॥ एसो वा लाणसी इदं लाउलं जावप्य
विशामि ॥ प्रविश्य ॥ एसो भट्टर च बाएण शह किं पि मे त अंतै चिह्निदि ॥ तो उ असप्यामि ॥ उपसृत्य ॥
जडजड भट्टर एदं पतैलिलुपमाणं परखेड भट्टर ॥ इति पत्रसमर्पयति ॥ महामोहः रहीता कुतो

अहं उक्लदेशादागतोस्मि अस्ति तत्र सागरतीर संनिवेशे पुरुषोत्तमशक्तिं देवायतनं ॥ तस्मिन्मदमानाभ्यां भट्टारकाभ्यां महाराजसकाशं प्रवि
तोस्मि ॥ एषा वाराणसी एतज्जगद्दृष्ट्वा वस्य विशामि ॥ एष भर्ता चार्वाकेण सह किमपि मे त्रयं स्तिरति ॥ तदुपसर्पाम्येन ॥ जयतु जयतु राजा
पतत एते निरुपमं तु राजा ॥ ५ ॥ नेत्रे ॥

राजन पुरुषोत्तमतः ॥

भवान् ॥ पुरुषः ॥ भट्टके पुलिशोत्तमादौ ॥ महामोहः ॥ स्वगं ॥ कार्यमत्याहितं भविष्यति ॥ प्रकाशं ॥ चार्वाकः ॥ गच्छ क
र्तव्ये हितेन भवितव्यं ॥ चार्वाकः ॥ यदाज्ञापयति देवः ॥ इति निष्क्रांतः ॥ महामोहः ॥ पुनर्वाचयति ॥ स्वस्ति वारा
णस्यां महाराजाधिराज परमेश्वर श्री महामोहपाराशरपुरुषोत्तमाय तनाम्नदमानो साष्टांगपातं प्रणम्य
विज्ञापयतो ॥ यथा भद्रमव्याहृतमन्यच्च देवी शान्तिमीत्राश्रुद्धया सहस्रोत्तमापन्ना विवेकस्य संगमाय देवी
मुपनिषदमहर्निशं प्रबोधयति ॥ अपि च ॥ कामसरुचरोधर्मापि वैराग्यादिभिरुपजप्त इवल स्यते ॥ य
तः ॥ कामादिभिर्क्वचिन्निरुद्धः प्रचरति तदेतदज्ञात्वा देवः प्रमाणमिति ॥ महामोहः ॥ स क्रोधं ॥ आः किमे
वमति मूर्खः शान्तेरपि विभ्यति ॥ कुतोस्याः संभवः ॥ तथा हि ॥ धाता विश्वविसृष्टिमात्रनिरतो देवोपि गो
रीभुजाश्लेषानंदविघूर्णमाननयनो दक्षाध्वरध्वंसकृत् ॥ दैत्यारिकमलकपोलमकरी ॥ लेखा किं तो
रः स्थलः शोतेष्वावितरेषु जंतुषु पुनः कानामशांतेः कथा ॥ पुरुषं पति ॥ जाल्मगच्छ काममुपदेशमस्माकं प्र
तिपादयस्व ॥ यथादुराशयो धर्म इत्यस्माभिरवगतं ॥ तदस्मिन्मूर्खमपि न विश्वसितव्यं ॥ दृढं वध्वामार
यितव्य इति ॥ पुरुषः ॥ जेदेवो आणवेदि ॥ इति निष्क्रांतः ॥ महामोहः ॥ स्वगतं विचिंत्य ॥ शान्तेः कोस्युयः
॥ अथवा अलमुपायांतरेण क्रोधलोभावेवता ॥ वदत्रपयोत्तोकः ॥ कोत्र मोः ॥ प्रविश्यदौवारिकः
॥ आज्ञापयतु देवः ॥ राजा ॥ आहूयतां क्रोधलोभश्च ॥ दौवा ॥ यदादिशति देवः ॥ इति निष्क्रांतः ॥

ततः प्रविशति क्रोधो लोभश्च ॥ क्रोधः ॥ श्रुतं मया शोति श्रद्धा विष्णु भक्तयो महाराज पाति पक्षमाचरंती ॥ अथ
 मयि जीवति कथमासा मा म निरपेक्षं चेष्टितं ॥ तथा हि ॥ अंधी करो मिभुवनं वधिरी करोमीधीरं सचेतनमचेतन
 तो नयामि ॥ कृत्यं न पश्यति न येन हितं श्रेणोति धीमानधीतमपि न प्रति संरधाति ॥ लोभः ॥ अये मद्रुपग्रही
 ताः मनोरथसरिः परं परा मेव तावन्ततरि व्यति ॥ किं पुनः ॥ शोतादींश्चिंतयिष्यति ॥ पश्य सखे ॥ संत्येते मम
 दंति नो मदजल प्रोद्विन्तां उष्णलावात व्यायत पाति न श्वतुरगा भूयो पिलस्ये परान् ॥ तल्लब्धमिदं ल
 भे पुनरिदं लब्ध्वाधिकं ध्यायते चिंता जर्जरचेतसां वत नृणां कानां मशोतेः कथा ॥ क्रोधः ॥ सखे विदि
 तस्तया मखभावः ॥ त्वाष्टं न मपातयत्सुरपतिश्चंद्राई च जेष्ठिन देवो ब्रह्म शिरो वशिष्ठ तनया नाथा
 तय कौशिकः ॥ विद्यावंत्यपि कीर्तिमं त्यपि सदा चारा वदातान्यपि प्रोचैः पौरुष भूषणान्यपि कुलान्यु
 द्भुतं मीशः स्तुता ॥ लोभः ॥ तस्मै इतस्तावत्प्रविश्य ॥ तस्मा ॥ किं आणवेदि अज्ज उतो ॥ लोभः ॥ पि
 ये भूयतां ॥ स्तेत्रयामवनाद्रियते न पुरी पक्षमामं उल प्रत्याशा घनसूत्रवद्मनसां लब्ध्वाधिकं ध्यायतां
 ॥ तस्मै देवि प्रसीदसि तनोष्यं गानितुं गानि चेतोः पाणभूतां कुतः शमकथा व्रंसा उलशे रपि ॥
 तस्मा ॥ अज्ज उत स अजे वराव अहं एरस्मिं अत्येणि अं अहि उता संपदे अज्ज उतस्म अणा एव स उ
 को उहिं पिण मे उ अरं पुरिस्सरि ॥ क्रोधः ॥ हिंसे इत आगम्यतां ॥ प्रविश्य हिंसा ॥ ऐसलि ॥ क्रोधः ॥
 आर्यपुत्र स्वयमेवाहं तावदे तस्मि चर्थे नित्यमभिनि युक्ता सांपतं ॥ आर्यपुत्र स्या ज्ञेये वव्रंसा उकोटि भिरपि न मे उदरं परयिष्यति ॥
 एषास्मि ॥

किं आज्ञापयति
 आर्यपुत्रः ॥ ५

यतः स्वमिश्रितं संसारसौख्यं परिहरणीयमिति ॥

जैतुः स्वमिश्रितं संसारसौख्यं परिहरणीयमिति ॥ चार्वाक विहस्य ॥ आः दु बुद्धि विलसितं पश्यतां ॥ या ज्यं सुखं विषय संग
 मज नमुं सोऽहो पश्य मिति मृदुधियां विचारः ॥ ब्रीही निहास तिसितोत्तमतं दुलाख्या ॥ न को नाम भोः स्तुषक
 तोपहिता लितार्थो ॥ महामोहः ॥ अहो चिरेण खलु प्रमाणा वति वचनानि ॥ कर्तुं सुखमुपजनयति ॥ विलोक्य
 सानंरं ॥ हंत प्रिय सुहृन्मे चार्वाकः ॥ चार्वाकः विलोक्य ॥ एष महाराज महामोहः ॥ उपसृत्य ॥ जयति जयति
 महाराजः ॥ एष चार्वाकः प्रणमति ॥ महामोहः ॥ चार्वाकः स्वागतं भो उहो पविश्यतां ॥ चार्वाकः ॥ उपविश्य
 ॥ देव कले साष्टांगयातः प्रणामः ॥ महामोहः ॥ अथ कले भद्रमव्याहते ॥ चार्वाकः ॥ देवस्य प्रसादा सर्वभ
 द्रं ॥ निर्वर्तित कर्तव्यं देव पादमूलं द्रष्टुं मिच्छति ॥ यतः ॥ आज्ञामवाप्य महतीं दिषतो निपात्य निर्वर्त्य
 तो सपदिलब्धं प्रसादः ॥ उच्चैः प्रमोदमुमुहो हित दर्शनः स वृधन्यो न मस्यति पदां बुरुहं प्रभूणां ॥ महामो
 हः ॥ अथ तत्र कियत्संपन्नं ॥ चार्वाकः ॥ देवा ॥ व्यतीत वेदार्थं पथः प्रतीयसी यथेष्ट चेष्टां गमितो महाजनः ॥
 तदत्र हेतुर्न कलितं चाप्यहं प्रभु प्रभावो हितनोति पौरुषं ॥ तत्रोत्तरापथिकाश्च पाश्चात्याश्च त्रयी मेव त्याजिताः
 शमदमोदी नो तु कौंचिता ॥ अन्यत्रापि प्रायशो जिविका मात्र फलैव त्रयी ॥ यथा हार्यः ॥ अग्निहोत्रत्रयो वेदा
 स्त्रिदंडं मस्मगुटनं ॥ बुद्धि पौरुष हीनो न जीविकेति ब्रह्मस्यति ॥ ततः कुरुक्षेत्रादिषु तावद्देशेषु न स्वप्नेपि
 विद्या प्रबोधयोरुदयः शकनीयः ॥ महामोहः ॥ साधुसंयादितं ॥ महत्त्वमुत्तमं तीर्थं व्यर्थं कृतं ॥ चार्वाकः ॥

केपुनः प्रियया
येल्लभा ॥ २३४
तालोप्रियंगवेर
मयनोइल्लनूजो
अत एवभाण
मि तवसद
शीकुभागाइह
धधियाना
मि
अलिअरर्शन
मेनप्रमती
नोउरुभाणीकी
दशभयं
एवमाभाज
लवउपरपल
प्रियसखी

सखिएकवलभीयास्त्रीभवती तस्या अपिनिप्रदुर्भाकिपुनरस्माकसकललोकेवल्लभानो
अस्मि उतेयोजातेहृदयनिक्षिप्यतपाराजिदिनानि अभिरमतेमयाविना ॥ १ ॥
महाराजतोउपरिकामोकोधोलेन२२
सहिएकवल्लभाविजाइथिआमोदिताएविणिदाइहहाकिउताअलाणंसअललाअवलेहाणं॥ विभ्रमुवती॥ के
उतापिअसहीएवल्लहा॥ मिथ्यामहाराजादोउवरिकामोकोहोहोहो॥ अहर्षा॥ अलंविसेसेण॥ एथकुले
जोजावोहिअअणिहताईरतिदिहाअइ॥ अहिरमईमयाविणावालेठुरोउआणोआ॥ एंकाससरदीकोह
सहिंसालोहसमतिहापरमपिअनिसुणिअंति॥ तोणंकधंपिअंअमंरमेतीइसंणजतेसि॥ मिथ्या॥ सहिइस्सतिकिं
भुलीअदिताओविमएविणासुदुनेणचिउति॥ विभ्रमावती॥ अरोज्जेवभाणामिउहस्समिसिमुहआएहपुहुवोएण
सि॥ जाएसोहगमद्विदुरिअअआआसवन्तिआओविपसादपडिउंति॥ सहिअणंचेभुणमि॥ एवणिह
उलहिअआविसंखलखलनचरणेउरइंकारमुहलाएगदीए॥ महाराअसंभावअंतिसकिंदहिअअंकरि
स्सरिणिअसहितितकेमि॥ मिथ्या॥ किंएथसंकिदवंणंअस्माणंमहाराअणिउताणंजेवएसोअविणओ॥
अविअदंसणंमेत्तप्यंसणंणपुरिसाणंकेरिसंभयं॥ महामोह॥ विलोक्य॥ अयेसंप्राप्तैवप्रियामेमिथ्यादष्टिः
येषा॥ ओणंभारभरालसादरगलन्मात्यापवत्तिछलालीलेक्षिप्तुजोपदर्शितकुचोन्मीलनखांकावलिः
नीलेदीवरदामरीघंतरयादृष्याधयन्तीमनोदोलंदोलनलोलकंकणज्जणत्कारोत्तरंसर्पति॥ विभ्रमाव
हंसोमहाराओताउअसप्यपुपिअसही॥ मिथ्या॥ उपस्य॥ जअउ२महाराओ॥ महामोह॥ प्रिये॥ दरद
लितनखांकमंकपालिरचयममोकमुपेयवीवरहा॥ अनुहरहरिणादिशंकरांकस्थितहिमशैलसुतावि
एवनिद्रादुल्लहृदयाविअंखलस्खलेतचरणनूपुरइंकारमुहलाएगदीए॥ महाराजानंसंभावयंतीशंकितेहृदयंकेरिष्यतीप्रिय
खीतितर्कमि॥ ७ ॥ मिथ्या॥ किमत्रशक्तिनयनउअस्माकंमहाराजनिष्कलानामेवएषोऽविनयः६

विभ्रमाव०३
सखिएथितिकिं
भण्यतेताअपि
मयाविनासुहृते
नतिउंति४
सहिअन्यवभाणि
६

आलननुत
नगवोदुर
निनिचराजो
स्रतास्मी४

एतावतात्रविअलंतातेभितिविशेन॥ वचनमात्रकैनेवदासीवसर्वकरिष्यति॥ साखलमयामिथ्याधर्मांमिथ्यामोक्षमिथ्याविज्ञानंमिथ्याशास्त्रप्रवृत्ति
तमितिभाषयमानाविवेकमार्गमेवपरिहरिष्यतिकिंपुनउपनिषदं॥ अपिचाविषयानंदविमुक्तेकोक्षदोषदर्शयत्याउपनिषदोपिक्वित्ताकरिष्यति॥ सामपाभद्रो
लासिलक्ष्मी॥ मिथ्या॥ सस्मिते॥ तथाकरोति॥ महाराजः॥ आलिंगनसुरमभिनीय॥ अहोप्रियापरिष्वंगात्परा
वत्तेनवयौवनेन॥ तथाहि॥ यः प्रागसीदभिनववयोविभ्रमावाप्तजन्माचिन्तोन्माथीविगतविषयोपलवानंदसा
द्रः॥ अतीरन्तस्त्रिरयतितवश्रेष्ठजन्मासकोपिप्रौढप्रेमानवइवपुनर्मान्मिथ्यामेविकारः॥ मिथ्यादष्टिः॥ आण
वेदुंभवेकिंमिमेभट्टिणासुमरिदस्ति॥ महामोह॥ प्रिये॥ स्मर्यतेसहिवामोरुस्थितोयोहृदयादहि॥ मच्चि
नेमि नोभवतीशालभंजीवराजते॥ मिथ्या॥ महाप्रसादो॥ महामोह॥ अन्यच्च॥ दास्याः पुत्रीश्रद्धाविवेके
नसहोपनिषदंयोजयितुंकुट्टनीभावेपपन्ता॥ अतः॥ प्रतिकूलामकूलजोपापापापानुवर्तिनीकेशो
षादृष्यतांरंउपाख्येउषुनिवेशय॥ मिथ्या॥ एतिअमेनविसएअवेभट्टिणेअहिणिवेसेण॥ वआणमेतके
एज्जेअरासिबसवेंकीसरि॥ सारखुमएमिछाधम्ममिछामोरखोमिदिण्णणंमिछासथप्पलविदेतिभासि
ज्जेति॥ विवेअमगंज्जेअपरिहरिस्सदि॥ अविअ॥ विसआणंदविमुक्केमोक्षेदासाइदंसअंतीराउवणि
सदाहिविरताकारिज्जेइसामयेसद्वा॥ महामोह॥ यद्येवमुषुषियंमेसंपादितंप्रायःप्रियया॥ पुनरालिग्यबुव
ति॥ मिथ्या॥ भट्टिण्यआसेएवंपउनेणलज्जेमि॥ महामोह॥ तइवउवासागारमेवतावत्यविशामः॥
इतिनिष्क्रान्ताःसर्वे॥ ॥ इतिरुक्मिअविरचितेप्रबोधचंद्रोदयनामनाटकेद्वितीयोऽङ्कः॥ ॥ ७ ॥
ततःप्रविशतिशान्तिःकरुणाचा॥ शान्तिः॥ सास्त्रं॥ मातर्मातर्कीसिदेहिमेप्रतिवचनं॥ मुक्तातडुकुरंगकाननसुवःशैलाः
स्खलद्वायपुन्यान्यायतनानिसेतततपोनिष्ठाअवेखानसा॥ यस्याः प्रीतिरमीषुमायभवतीचांडालविश्वामोदरंप्रा

अमरपुत्रअजंमिमेपदंतावजोवरासंतता॥ तारखुमो
उवजोवमोकोलेताविरुउरि॥ ३॥ अस्माभ्यं
प्रराजअरुममिमागतविरुउरि॥ ३॥ अस्माभ्यं
नगवोदुरनिनिचराजोस्रतास्मी४
अमरपुत्रअजंमिमेपदंतावजोवरासंतता॥ तारखुमो
उवजोवमोकोलेताविरुउरि॥ ३॥ अस्माभ्यं
प्रराजअरुममिमागतविरुउरि॥ ३॥ अस्माभ्यं

92

۱۰

* प्रस्तुतम्भामयः
 * नामावकाशः १९

मार्नेड

यद्देवोऽज्ञाययति॥

* सखिचिदं दृश्यमहाराजस्य कथं त्वं प्रेक्षिष्ये ॥ न खलु मामहाराजोऽपालस्यते ॥ वि. न. ॥ सहितवमुखदर्शनेतात्मामेव महाराजो न वेत्स्यति ॥ ४ न ३.
 * कुतोऽपाले भूष्यता ॥ मेथ्या ॥ सखिकस्मान्ममालोकं सो भाग्यसं भाग्यविउ नयसि ॥ वि. न. मा ॥ सखिसंप्रतमेव प्रेक्षिष्यससो भाग्यस्य अली ॥
 * कत्वं ॥ अन्यथा ॥ नेपा ॥ त्वं मानं प्रियसख्या लोचनं प्रेक्षिष्यामि ॥ तस्मां प्रियसख्या लोचनस्य विनिद्रताया कारणा ॥ ४

एवमु

५२

अरे श्रावक पुनः पुनः ॥ ३ ॥ मलय पुनः पुनः सकल जलैरपि कीदृशी भुवि ॥ आत्मा विमल स्वभावोऽपि परिचरणेन ज्ञातव्यः ॥ ३ ॥
किं न भवति ॥ कीदृशं परिचरणमिति तत्तदुच्यते ॥ इति चरणाप्रणामः कृतं सत्कारं च भोजनं मिष्टं ॥ ४ ॥
इति मलयं कथं कथं विमलं सारं नेमयतां ॥ ५ ॥
तर्हि अन्तरमेव नरकविवरादुत्तीर्णः कोपि नारकी भविष्यति ॥ विलोक्य विचिंत्य ॥ आः ज्ञानं मम मोहं प्रवर्तितो यदि गंगवरसि
द्रोतः ॥ ततः प्रविशति यथा निर्दिष्टे दिगंबरसि द्रोतः ॥ २ ॥ एतं मोहं अलिहंता एतं ॥ इति परिक्रामति ॥ आकाशं ॥ लेले नमोनमो
शाव आभुणा धं भुणा धं ॥ मलयमनपुगलपि उं स अलजले हि पि के लि शीं शुद्धी ॥ अप्या विमल शहा ए लि शि प
लि चलते हि एादवौ ॥ किं भ एा धं ॥ के लि शं लि शि प लि अल एां ति तां भुणा धं ॥ दुले चल एा प एा मे कि दश कालं
च भो अ एां मि ॥ इति मलयं एा क जं लि शी एा दालं ल मं ता एां ॥ ने प थ्या भि मुखं म व लो क्य ॥ स द्दु इ दो स म्भ
उभे स भयमा लो क यतः ॥ ततः प्रविशति दैते नु रूपे षा अ द्वा ॥ किं आ एा वे दिला उले ॥ शां तिः मूर्छिता
पतति ॥ दि गं वर सि द्रोतः ॥ शाव आ एां उले मुकु तं मे के पि मा प लि हे लि शी सि ॥ अ द्वा ॥ जं आ एा वे दिला उले ॥ यदा सा पयति
इति निष्क्रान्ता ॥ करुणा ॥ समस्स दुःखे असही ॥ एां कु एा म मे त के एा पि अस ही ए ने द वं ॥ जदो सुदं म्भ ए अ हिं सा
सा सा दे जं अ थि पा सं ज एां पित म स्स सु दा स द्दु ति ॥ ते एा ए सा ता म सी स द्वा दु वि स्स दि ॥ शां तिः ॥ समा श्वस्य सखि
एव मे त त ॥ तथा हि ॥ दुरा चारं सदा चारो दुर्दशा प्रिय दर्शनां ॥ अ म्वा म नु ह र ले षो दुरा शा न क थं च न ॥ त
व तु ता व त्सो ग ते द्वा सा न वि ष्य तां ॥ इत्यु भे परि क्राम तः ॥ ततः प्रविशति उस्तक हस्तो बुद्रागमः ॥ २ ॥ विचिं
त्य ॥ भो भो उपासका ॥ साक्षा क्ष एा क्ष पि एा ए व नि रा त्म का श्व य आ पि ता च हि रि व प्र ति भां ॥ ति भा वा ॥
से वा धु ना वि ग लि ता खिल वा स न त्वा द्वा स त तिः स्फुरति नि वि ष यो प रा गा ॥ परि क्रम्य ॥ पुनः स श्रा घं ॥ सा धु
रयं सो ग नो धर्मः यत्र सो र वं मोक्षश्च ॥ तथा हि ॥ आ वा सो ल य नं म नो ह र म भि प्रा पा नु रू पा व ति ग भा या

× समाश्वासतु समाश्वसतु प्रयसस्वी ॥ नखलु नाममात्रेन प्रियसख्या भेतव्यं ॥ यतः श्रुतं मया अहिंसास
× काशात् यदस्ति पांखंडा नामपितमसः सुता अद्भुति ॥ तेन एवातामसी अद्वा भविष्यति ॥ ७ ॥

श्रावकानां कुंडं
बं मुहूर्तमान
मपि मापरिहरि
ष्यसि ॥ <

नमोनमो
ता २

अद्भुतत्वात्
५

यदा सापयति
रज्यः ५८

५ सखिकोएषः तरुण तालतरु प्रलेवोलेवमान कषायोपिवंग नीवरो मुंडितसच्छुंउपिउडत एवस पति

१३

वांछितकालमिष्टमशनशय्यामदुःस्वप्नरा॥ अद्रा पूर्वमुपासितायुवतिभिः कृतांगरागेत्सव क्रीडनेदभौ रजंतिविल
सज्जोत्सो ज्वलारात्रयः॥ करुण॥ स हि को ए सो तरुण ताल तरुपलेवो लेवत कसा अपिसंगचवरो मुंडितसच्छ
उमुंडपिंजो इदो जे असखदि॥ शांतिः॥ सखिबुद्धागमएष॥ भिक्षुः॥ आकाशेभोभोउपासकाभिक्षवश्चश्य
तांभगवतः सुगतसंवाक्यामते॥ पुस्तकेवाचयति॥ पश्याम्यहं रियेनचक्षुषालेकानो सुगतिं दुर्गतिं च॥
सर्वेभ्रावाः क्षणिकाः संस्काराः नास्यात्मा स्यात्पीतस्माद्भिः शुषुदाराणां क्रमसुनेषितं॥ चित्रमलेति
यदीर्ष्यानाम॥ नेपथ्याभिसुखमवलोक्य॥ अद्वैतस्तावत्॥ प्रविश्य॥ अद्रा॥ आणवेडलाउले॥ आतापयु
भिक्षुः॥ उपासकान् भिक्षुश्चिरमालिङ्ग्यस्थीयतां॥ अद्रा॥ जै आणवेदिलाउले॥ इतिनिष्क्रांता॥ यदीर्ष्यानाम
॥ शांतिः॥ सखिइयमपितामसी अद्रा॥ करुण॥ एवंतेहं॥ क्षपणकः भिक्षुमालोक्य उच्चैः शब्दो
अलेभिक्षु आइदोदावै॥ किंपिपुच्छिशं॥ भिक्षुः सकोधं॥ आः पापपिशाचो कृते किमेव प्रलप
सि॥ क्षपणकः॥ अले मुचकोहं॥ शथ्यंगदं किंपिपुछामि॥ भिक्षुः॥ अरेक्षपणकशास्त्रकथामपिवे
सि॥ भवतु प्रतीमः तावत्॥ उपसृत्य॥ किंपिपुछामि॥ क्षप॥ भणदावरवणविणशिणते एकशक
दे एदं वदं धाली अदि॥ भिक्षुः॥ अरेभूयतां॥ अस्मत्संततिपतितः कश्चिद्विज्ञानक्षणाः समुच्छिन्न
वासनो मोक्षयते॥ क्षपण॥ अलेसख जइकसिंपि मणतले के विमुक्ते दुविशदि॥ तदोदं संपद
णवशकदे के लिशं उ अ आले के लिशदि॥ अणवे च॥ पुछामि॥ के एदे इलिशेधमे उ अदिदु॥

अरेभिक्षुकइ
तस्तावत् किं
पिपुछामि॥६॥

आतापयु
रुज्यः ६
यदीर्ष्यानाम
रुज्यः ७
एवमेतत्

१३

५ अरेमुचकोधं॥ शास्त्रागतं किमपिपुछामि॥ तावत्क्षपणविलोशिनालयाकस्य कृते एतत्प्रवृत्तधीयते॥
५ अरेमुख्यदि कस्मिन्नपि मन्त्रे कोपिविमुक्तो भविष्यति॥ तनेस्तवसांप्रतनष्टस्यकी देशमुपकरि
५ कदिष्यति॥ अन्यच्च॥ पुछामि॥ केनते इदं धर्मउपादिष्टः॥ २

४. अंशजकबुद्धे यदितस्य भाषितेन सर्वज्ञत्वं प्रतिपादयति तदहमपि सर्वज्ञानमित्यमपि मे पितृ पितामहैः समं सप्तयोरुभेः दास इति २
जंगड एष रिज्ञा जगदृष्टा त एष रचितः तत्प्रियं ते विशुद्धमणमि बुद्धा नुशासनं परिहृत्य अहं नुशासनं अनुसरदिगं वा ॥ ७४ ॥
भिक्षुः ॥ ननु सर्वज्ञेन भागवता बुद्धेन ॥ क्षपण ॥ अलेखं तेषां बुद्धोत्थितिकथं नूर एणादं ॥ भिक्षुः ॥ ननुरेन दागमेरेव प्रशिद्धो
बुद्धो सर्वज्ञ इति ॥ अलेखं ननु अबुद्धिः आज इतश्चाभाशिरेण सर्वेणात्तत्तं पठिवज्जेसिता अहं पिशव जाणमि तुमं प्र
पिदलपिदा महेहिं शङ्कशत्त पुलिखेहिं दाशेति ॥ भिक्षुः स को धं ॥ आः पापपिशाचमलखं कथरतवाहं दासः ॥ क्षप-
अलेखिहालदाशीं अंगडुं पवज्जी अदिद्वं तं एशेदं शिदेतापि अंदं विसद्धं मणमि बुद्धा नुशासं तं पेलिहलि अ-
अलिहं ताणु शाशतं अणुशालि अदि अखलवुदं जे वधालेडु भवं भिक्षुः ॥ आः पापस्वयेन एः परानपि नाशयितु
मिच्छसि ॥ स्वराज्यं प्राज्यमुत्सृज्य लोकनिध्यामनिरितः ॥ अभिवांछतिको नाम भवानिव पिशाचता ॥ अपि च ॥ अ-
हं तमपि धर्मं तदन्यः कः अद्वेते ॥ क्षपण ॥ गैहणकुत्तं बालचंदश्च लोवला अलुक्कणिहिलाहं पलमथ एणात्तं शम्पादं अ-
वदो सर्वेणात्तां अलिहं तश्चा ॥ भिक्षुः विहस्य ॥ अरे अनारि पुरतज्जोतिषामतींद्रियज्ञानप्रतारितेन भवते दम-
तिकं एव न माश्रितं ॥ तथा हि ॥ ज्ञातुं वपुः परिमितः क्षमते त्रिलोकी जीवः कथं कथय संनेति मंतरेण ॥ शक्तो तिकुं न नि-
हितः सुशिक्षेन दीपो भारान्प्रकाशयितुमप्युदरे एहस्य ॥ तस्मात्लोकद्वयविरुद्धा दार्हतमतात्वरं सुगतदर्शनमेव ॥
सोक्षुत्सुखावहमतिरमणीयं पश्यामः ॥ शान्तिः ॥ सखि अन्यतो गच्छावः ॥ करुणा ॥ एवं भोडु ॥ इति परिकामनः ॥ शं-
तिः ॥ पुरोवलोक्य ॥ एष पुरस्तात्सोमसिद्धांतः ॥ भवत्वा पिता वदनु सरावः ॥ करुणा ॥ एवं भोडु ॥ ततः प्रविशति
कापालिकरूपधारी सोमसिद्धांतः ॥ परिक्रम्य ॥ नरास्थिमालाकृतभूरिभूषणः स्मशानवासी नृकपालभोजनः ॥ प-
श्यामि योगोजने शुद्धदर्शनो जगन्निधो भिन्नमभिन्नमभिन्नमीश्वरात् ॥ अलेखिभिक्षु आ एशेकावालि अवदं पुलिखे

अथ भिक्षुक एव कापालिक व्रतं पुरुषः

धारयति नमः पिच्छामि

अरेरेकापालिकनरास्थिमुं उधारक कीदृशस्तवधर्मः कीदृशस्तवमोक्षः

अहं न अहं न अहं न चारपापकारिण केनापि विप्रलब्धो वराकः ४

१४

धातेदि॥ तां विपुच्छिशं॥ उपस्य॥ अलेरेकावालि आणलहं दुमुं उधालि आके लिशेतुहं धमेके लि शेतुहं मोक्षे॥ का
पा॥ अरेक्षपणकधर्मतावदस्माकमवधारय॥ मस्ति काक्तवसावधारितमहामांसाहुतिर्जुं कतां वक्तो वलकपालकलि
तसुरापानेन नः पारणा॥ सद्यः कनेकठोरकंठविगलकीलालधारोत्वणैरच्येनः पुरुषोपहारवलिभिर्देवो महाभैरवः
॥ भिक्षुः॥ कणौ विधाय बुद्धर अहोदारुणाधर्मचर्या॥ क्षप॥ अलिहंतैर अहं घो लपावकालिणा केण विविप्यलब्धे व
लाए॥ कपा॥ स क्रोधं॥ आः पापपाण्डापसदमुं डितमुं उमुक्तवसनदुर्दर्शचांडालवेषधरकेशोल्लुचक अरे विप्रलंभ
कः किल चतुर्दशभुवनोत्पत्तिस्थितिप्रलयप्रवर्तयितावेदांतसिद्धांतप्रसिद्धांतभावो भगवान् भवानीपतिः दर्शयाम
स्तर्हि धर्मस्यास्य महिमानं पश्य॥ हरिहरसुरज्येष्ठ श्रेष्ठानसुरानहमाहरे वियुतिवहतां नक्षत्राणां रुपाधिगतीर
पि॥ सनगनगरामेभ्यः पूर्णविधायमहो मिमां कलयसकलं भूयस्त्रायं विवाम्य विलंबितं॥ क्षप॥ अलेरेकावा
लि आ अरो ज्येष्ठ भणमि केण विप्र अलि एणं दुंदमा अंदं प्रिउता विप्यलब्धे शि॥ कापा॥ आः पाप पुनरपि धरमे
भरमेद्रजालिक इत्यादिपसि॥ तन्ममवर्त्तीयमस्यैरात्म्यमिति स्वप्नमाराय॥ तदहमस्य॥ एतत्करालकरवालनिक
तेकंठनालोच्छलद्बहु लबुदुदफे निलो धैः॥ दुत्वाडमडुमरुडात्कृतिरूतभूते वर्गेण भर्ग्यगृहिणी रुधिरेधि
नेमि इति प्रहर्तुमिच्छति॥ क्षप॥ सभयं॥ महोभा अहिंशापलमेधमेति॥ भिक्षोरं कं प्रविशति॥ भिक्षुः कापा
लिकं वारयतु भो महाभाग कोतुकप्रयुक्ते वाक्कलहेन युक्तमेतस्मिन्तपश्चि निप्रहर्तु॥ कापा॥ खड्गं प्रति सह
रति॥ क्षपणकः॥ समाश्वस्य॥ महोभा अजई तुमं शं हलिदघोललोशावेशेशं तु तै शिता अहं उच्छिडुमिच्छामि॥

१४

अरेकापालिकः अतएव भणमि केनाय्येद्रजालिकेन दुंदमां दर्शयित्वा विप्रलब्धोसिद्धं महाभागयद्वत्सं हतघोररोषावेष्टाः संवत्सोऽसितदहं म
महाभाग अहिंसापरमोधर्म इति ४३ पुमिच्छामि ४

अगवन्तरितं
सुरयाभाजने
अस्माकं अहं
नुशासने सुरा
यानेनास्ति
यद्वाजाज्ञाप
यतीति ५

अहो अहं नृप अहो कापालिन्याः स्पर्शसुखं ॥ सुंदरिदेहि तावत् पुनरपि अंकुषाणि ॥ अहो महान्खल्विदं यविकार उपपत्तिः ॥ तदस्मि कोपि उपायः किमनुसुक्तं
अवतु विदिकया स्य गयिष्यामि ॥ अथि कीनघनस्तनशो भनपतिनस्तु रं गवि लोचने ॥ यदिरमसे कपालिणि ॥ नकीतलिकं कथं यति सावकी ॥ अहो कापालि
अहो अलिहंत २ अहो कापालिणी एफंससुहं ॥ सुंदलिदे सुदावपुणे वि अंकुषाणि ॥ स्वगतं ॥ अहो महते सुंदरि अवि
अले उबलिदे ॥ ता अथि कोपि उवा अकिं रथ्युतं ॥ भोडु ॥ पिथि आरुठकिशंत तौथो के ॥ अथि कीणघटा
थणशो हली पलितथकु ले गविलो अलि ॥ जइलमसिकवालिणि भावइ एता किं कलिशदिशा वइ ॥
अहो कावालि एकुं शशाशो लु मोरु शाहलं ॥ भोमहाभा अहगे तुस्त किं कले शोपदं शउ तें मे पिमहा भेल
वाणुशासलो रि कुं सुस्ताले ॥ कापा ॥ उपविश्यतां ॥ उभो तथा कुरुतः ॥ कापा ॥ भाजने समादाय ध्यानेना
टयति ॥ अद्रा ॥ भवे शरिंद सुरा एभा अली कापा ॥ विलोक्य ॥ पीत्वा ॥ शेषं भिक्षु क्षपणक योरपीति ॥ इदं प
वित्रममृते पीयतां भवमेव ज ॥ पशुपाशसमुद्दे कारणं भेरवोदि तं ॥ उभो ॥ विमरातः ॥ क्षप ॥ अहो ॥ अहो ॥
लिहतां पुशाशो लुलापातो एलि ॥ सुभि ॥ कथं कापालि कोपि उपायः ॥ कापा ॥ किं विमरा
सि ॥ अद्रे पशु लमनयो नाद्याय पनीयते ॥ येनास्म ददन संसर्गे दोषादपि विमरां मनेते ॥ तद्रवती
स्वक्रासवपतां कृत्वा अनयोरुपनयतु ॥ यतस्ते थिका अपिवदंति ॥ स्त्रो सुखं तु सदाश्चीति ॥ अद्रा ॥
जं भवं आणवेदि ॥ पानपात्रे गृहीत्वा पीत शेषमुपनयति ॥ भिक्षुः ॥ महाप्रसाद इति चषकं गृहीत्वा
पीत्वा ॥ अहो सुरायाः सौंदर्यं ॥ निपी तवेश्याभिः सह कतिवारान् सुवदनामुखो छिष्टास्माभिर्विकच
वकुलामोदमधुरा ॥ कपालिन्या वक्रासवसुरभिमेतां तु मदिरामलध्याजानीमः स्वरुपति सुरा
ये सुरगणः ॥ क्षपण ॥ अले भिक्षु आमांशवै पिव वां कोलिणी व अणाल शलं मदि लं मम विधाले
शु ॥ भिक्षुः ॥ क्षपणका यचषकमुपनयति ॥ क्षपणकः पीत्वा ॥ अहो सुला ए मकुलनेतां ॥
अरे भिक्षुकमा सर्वं पिव कापालिणी वदनसरसां मदि रं म समपिधा यस्व ॥ २
अहो सुरायाः मधुरलं २

२ त तस्वस्यामि

आचार्य एवं
छामि ४

अहो स्वाः अहो गंधः अहो सुरभिलं विरंखलु अहं दनुशासति पतितः वंचितोस्मि ॥ १ ॥ इदं शो न सुधारसेन अरे भिक्षुक पूर्णं तिमंगाति ॥ त
अरे भिक्षुक एव कापालिकः अथ वा आचार्यः कापालिन्या समं भनं न सति तदेवोसा
अहो शादी अहो गंधो अहो सुलं हितां विलं कु अलिहंता पुशाशो लिवदिरो पडि वं विरेलि ॥ इलिशां सुलाल शोला अले
भिक्षु आघालंति मम अगाई ॥ तोशुविशं ॥ भिक्षुः एवं कुर्व ॥ तथा कुरुतः ॥ कापा ॥ प्रिये अमूल्य कीतं दासदयं ल
व्यं ॥ तन्त्रसावस्तावत् ॥ उभो न त्यतः ॥ क्षपणकः ॥ अले भिक्षु आशो कावालि ए अहवा अवि लि ए कावालिणी ए
शद्रं शोहलं ए चेदितां ए शद्रं अले वि ए चामो ॥ भिक्षुः ॥ एवं कुर्व इति मदस्वलितं न त्यतः ॥ क्षप ॥ अथि की
णघण थणिए सापिठति ॥ भिक्षुः ॥ आचार्य महाश्वयं भेत दर्शनं ॥ यत्रालैशमभिमतार्थ सिद्धयः संपद्यं
ते ॥ कापा ॥ किये तस श्वयं ॥ पश्यसि ॥ अत्राउक्ति तचधुरा दिविषया संगे पिसिध्यं त्यमरत्या सन्नमहाद
यप्रणयिनामष्टौ महासिद्धयः ॥ वश्या कर्षण मोहन प्रमथन प्रक्षोभनो चाटन मायाः प्राकृत सिद्धयस्त
विदुषां योगं तारायाः परं ॥ क्षप ॥ अले कावालि आवि मर्या ॥ अले आचालि आ विमर्या ॥ अहवा
आचालि अलाउलाचालि अ ॥ भिक्षुः ॥ अममनया सातिशयपीतयामरिया इरमुमती कृतस्तप
स्वी ॥ तज्जियतामस्य मुदापनयनं ॥ कापा ॥ एवं भवति तस्वमुरवा छिष्टं तां सुले क्षपणका यददाति ॥
क्षप ॥ स्वस्थी भूया ॥ आचालि अ एवं पुछामि ॥ जादिशी तुला ए सुला ए अहलण शिद्रि किं तादिशी इ
थि आपुलि शे सुलि अथि ॥ कापा ॥ किं विशेषेण पछते ॥ पश्य ॥ विद्याधरी वाथ सुरा गनो वानागो ग
नो वाप्यथ यक्षकयो ॥ यद्यममेष्ट सुवन जयेपि विद्यावला तत्तदुपाहरामि ॥ क्ष ॥ भो एदं मए गति
देतां ए दे जेशवे अले महामोह श्श किं कले ति ॥ उभो ॥ यथा ज्ञात मायुष्यता एव मे तत् ॥ क्षप ॥
५ भो एवं मया गणितेन ज्ञातं यत्सर्वं वयं महामोह
५ स्य किं करा इति १
अरे कापालिक विमर्या अरे आचार्य विमर्या अथ वा आचार्यः रज्याचार्यः ७
मादशी सुखा कं सुराया आहरण सिद्धिः किं तादशी स्त्री पुरुषे च पि अस्ति ४

प्रश्नः २

६ तदेवं च तस्योपि भगिन्यो वयंतस्य अभ्युदय व्यापारे लोव वा स रान्नयामः तत्कुत्रे दानी ४
७ प्रियसखी महाराजमालोकयिष्यति ॥ ४

वयं विष्णु मत्स्याः शृणु च तस्यो भगिन्यो विवेक सिद्धि कारणातो
महात्मनो हृदये वर्तमानः ॥ ३

दुर्भागो भविष्यति ॥ ४ ॥ अथ च यथा समर्थं प्राणायामाद्यनुक्रमेण न युष्मत्सैन्यमनुग्रहिष्यामीति ॥ करुणामैत्र्या
दयश्च देव्याशां त्यादिकोशलेन उपनिषद्देव्या संगतस्य भवतः प्रबोधोदयमनुध्यास्येति ॥ तदहमिदानीं विवे
कसन्निधिं प्रस्थिता ॥ त्वं पुनः किमाचरेतीदिवसानतिवाहयसि ॥ मैत्री ॥ अलेखिषु भगिनी ए अणवचतारो
वहिलो आओ विवे असिद्धि कारणा दो महप्यालो हि अ ए व द्रुमो ॥ संस्कृतमाश्रित्य ॥ ध्यायंति मां सुखि निडुःखि
निबोनु कं पापुण्य क्रिये पुमुदितं कुमतापुपक्षो ॥ एवं प्रसादमुपयाति हि रागलोभदे पादिरोष कलुषोप्ययमंतरा
मा ॥ तो एव च तारो विवहिति आओ अलेखतस्स अ भुदर अ वा वारेण जे व वासरा ई ए आ मो ता क हिं दा
तिं पि अस ही ॥ महारा अ आलो अ इ स्स दि ॥ अ द्रा ॥ देव्येत दुक्तं ॥ अस्ति राधा भिधानो जनपदः तत्र भागीर
थी परिसरालंकारभूते च कृतार्थे मीमांसानुगतयामत्या कथंचिद्वार्यमाणप्राणव्याकुलेनोतरात्मना
विवेक उपनिषत्संगमार्थं तपस्यति ॥ मैत्री ॥ तां गच्छतु पि अस ही अहं पि स्स अंति ओ गं अणुचिद्वि मि ॥ अ
द्रा ॥ एवं भवत्विति ॥ निष्क्रान्ते ॥ प्रवेशकः ॥ ततः प्रविशति राजा प्रतिहारी च ॥ राजा ॥ आः पापमहामोहहृते क
सर्वथा हतस्त्वया ये महाजनः ॥ यतः ॥ शांतेन तं महिम्नि निर्मलचिदानंदतरंगावलीनिर्मुक्तं मृतसो गरी
भसिमना गम्योपि नाचामति ॥ निःसारे मगल्लिकाणां वृत्तेशां तो विमूढः पिवत्यो चो मलयवगाहते मिर
मते मज्जत्यथो मज्जति ॥ अथ वा संसारचक्रवाहकस्य महामोहस्याबोधो मूलं तस्य च तत्त्वबोधादे
वनिरतिः ॥ यतः ॥ अमुष्य संसारतरो रवोधमूलस्य नैवास्ति विमूलनाय ॥ विश्वेश्वराराधनवीज

तस्मादुच्यते प्रियसखी अहमपि स्तंभियोगमनुतिष्ठासिद्धि

जं आणवेदिदेवोत्तिरे

जातास्तत्प्रबोधादपरोभ्युपायः ॥ प्रायश्चसु कृतिनां व्यवसिते देवायां तिस्रहताप्रितितसविदो व्याहरंति ॥ तथा च ॥ देव्या विष्णुभ
क्त्या सदिष्ट ॥ उद्योगः कामादि विजयते कीयतां ॥ अहमपि भवदर्थं गृहीतपक्षेति ॥ तत्र कामस्तावदुक्तविचारेणैव जीयते ॥
तद्भवतु तमेव तावत्तन्निर्जायार्थमादिशामि ॥ वेदवति ॥ आह्वयतो ॥ वस्तु विचारः ॥ प्रतिहारी ॥ यदा जापयति देव उति ॥
निःक्रम्य ॥ वस्तु विचारेण सह प्रविशति ॥ वस्तु विचारः ॥ अहो निर्विचारसौंदर्यभिमानवर्द्धि लुगा कामहृतेन वैचि
चितं जगत् ॥ अथ गदुरालनामहामोहनेन ॥ तथा हि ॥ कांते सुत्पललोचनेति विपुल ओत्ति भरे सुत्तमस्यो
तुंगपयोधरेति सुमुखो भोजेति सुभूरिति ॥ दक्षा माद्यति मोदते भिरमते प्रसोति विद्वानपि प्रत्यक्षा ॥ भुचि
पुत्रिकां स्त्रियमहामोहस्य दुश्चेष्टितं ॥ अपि च ॥ यथा वस्तु विचारयतां ममंदमतौ नामपि विप्रितपकावन
द्रास्थियं जरमयो स्वभावतो दुर्गंधवी भस्मवे घानासीति ॥ नास्ति विमतिः ॥ तदत्र विस्पष्ट एवेतरगुणाध्यास
॥ तथा हि ॥ मुक्ताहारलतारणान्मलिन्याहेमास्तुल्यकोटयो रागः कुंकुमसंभवः सुरभयः यो व्याविचित्रा
स्त्रजः ॥ वासश्च त्रिकूलमल्पमतिभिर्नीर्यो महो कल्पितं बाष्पातः परिपश्यतो निरयो नारीति नाम्ना
कृते ॥ आकाशे ॥ आः पापकामचोडाल किमनालेवनमेवा विर्वेता त्वया यं व्याकुली कीयते जनः ॥ तथा
ह्ययमेव मभिप्रन्यते ॥ बालामा मियमिष्टतीनु वरनासानंदमुदीक्षते नीले हीवरलोचना पुथु कुचोत्पी
डं पीप्यते ॥ अरे मूढ ॥ कात्वा मिष्टतिकाच पश्यति पश्येतां सा स्थिति निर्मिता नारी वेदन किंचिदत्र स पुनः

१८

पश्यत्यमूर्तः पुमान् ॥ प्रहंतोति ॥ ऐसो उवविष्टो विष्टुः ॥ ता उ असप्यडु भवं ॥ वस्तु विचारः ॥ उपसत्यजयति जय
तिदेवः ॥ एष वस्तु विचारः प्रणमति ॥ राजा ॥ इहोपविष्टो ॥ वस्तु विचारः ॥ उपविष्टः ॥ देव एष ते किं करः से प्र
तः ॥ आज्ञया तुष्टुतो ॥ राजा ॥ महा मोहेन महास्माकं प्रवृत्तः संयामः ॥ तदत्र कामस्तस्य प्रथमो वीरस्त
स्य च प्रतिवीरतया स्माभिर्भवान् निरूपितः ॥ वस्तु विचारः ॥ धन्यास्मि येन स्वाभिना हमेवं संभावितः ॥ राजा
॥ अथ कया शस्त्रविद्यया भवान् कामे जेष्यति ॥ वस्तु विचारः ॥ आः पंचशरः कुसुमधन्वा कामे जतव्य
इत्यत्रापि शस्त्रग्रहपेक्षा ॥ पश्य ॥ दृढतरमपि धाय द्वारमारुह्य थं विलम्बेन विपरिचरौ दर्शने घोषितो वा परा
तिविरसत्वं देहवी भस्म तां वा प्रितिमुकुचनुचिं त्यो न्नल यिष्यामि कामे ॥ राजा ॥ साधु स्वस्तु ॥ अपि च ॥ विपुल
पुलिनाः कध्वो लि चो नितो तप नश्चरामस्तलित शिलाः शैलाः सां द्रुमावनरा जयः ॥ यदिराम गिरो
वेय्यासि क्यो वधे अस्मागमः कपिशित वसामप्यो नार्यस्तदा क्वचममथः ॥ नारी च नाम प्रधानम
स्त्रं कामस्य ते नास्या जितायां सर्व एव तस्य हाया विफलारं भा भंगमासादयिष्यति ॥ तथा हि ॥ चंद्रश्च
दनमिंदु धामध वलारा यो दिरे फावली स्तं करो मुखरा विलास विपिनो पान्ता वसंतो तस्य वा ॥
मंद्रध्वानघनो दया श्वदिवसा मंदाः कंदे वा निलाः शृंगार प्रमुखा श्रकाम सुहृदो नार्यो जितायां जि
ताः ॥ तदलमति विलंबेनादिशतु त्पामी ॥ सो हं प्रकीर्णः परितो विचारैः शरै रिवो न्मथ्य बलं परेषां ॥

१८

१० वा मे प्रियसखी श्रद्धा भयसे भ्रमांक्षी सं भ्रांत भयं दृष्ट्वा कदलिका कं पतरले किं मयि मे नयती सं मुखगता मयि मानं सं प्रेक्षते ॥ तत्र आलपिष्या
मितावतः ॥ प्रियसखि कथं त्वं उजापित हृदया मामस्मिन् विलोकयसि ४ रंगेः

अंगे हि ३

अहो हताशया
बोरदर्शनया
अथ तया आ
गतया किं कृतं

समयोलं पं ॥ योरां नारकपाल कुंडलवती विद्युच्छरां दृष्टिभिर्मुचंती विकरालमूर्तिमनलज्वालापिशंगैः कुचैः ॥ दंष्ट्रा चंद्रक
लोकुरांतरलसज्जिकां महाभैरवी पश्यंसा इव मे मनः कदलि के बाधा प्यहो वेपते ॥ मैत्री स्वगतं ॥ ऐसा मे पि असह
सं द्रा न असे भमही सं भ्रांत हि अ आ कदलि आ कं प तरले हि किं विमेत अंती स मुहाग दं पि मे न सं पेक्षुदि ॥ ता आ
लविस्मंदाव ॥ प्रकाशं ॥ पि असहो कधं तु मे उज्जविद हि आ मं विण विलो रसि ॥ श्रद्धा ॥ विलोक्य सो द्धु सं ॥ अये प्रिय
सखी मे मैत्री ॥ कालरात्रिकरालास्य दंतो तर्गतया मया ॥ दृष्टासि सखि से वतं पुनरद्यै व जन्म नि ॥ तदे हि गाठं प
रिष्वजस्व मां ॥ मैत्री ॥ तथा कलां सहितं धा विणु भती ति भयिदप्यहा आ ए महा भेलवी एक हं दे अज्ज विवेवं
श्रद्धा घोरा पि सारि पठति ॥ मैत्री ॥ तत्रा सं ॥ अहो हताशा ए घोरा दं स ए अधता ए आ अदा ए किं किदं ॥ श्रद्धा ॥
शृणु ॥ श्रेता मिपात मभिपत्य पद दये मा मादाय धर्म मयरे एक रेण घोरा ॥ वेगेन सागगन मुपति तान स्वाग्रकोटि सु
रक्षितं पि उयुते वष्टु श्री ॥ मैत्री ॥ है द्वी है द्वी ति मूर्छति ॥ श्रद्धा ॥ मखिसमा श्वसि हि ॥ मैत्री ॥ समा श्वस्य ॥ तैरो ॥ श्र
द्धा ॥ ततः परमस्मदीया तं नादोप जनित दया द्रया दे आ भ्र भंग भीम परिपारल दृष्टि पात मुद्रा ठ को पकुटिलं चते
था व्यलोकि ॥ सा वज्रपात हत शैल शिले वभ्रमो व्या भुज जर्जरतरा स्थियथा पपात ॥ मैत्री ॥ रिष्टि आ गाड
दस इल मुहादो दि भ्रष्टा खे मे ल सं जि विदा पि असहो ति ॥ तैरो ॥ ततो दे व्या समुपजनिता भिनिवेश मुक्तं ॥
एवमस्य दुरालभो महा मोह हत कस्य मामप्यवज्ञाय प्रवर्तमानस्य समूलमुन्मूलनं करिष्यामीति ॥ आदि
शचाहं दे व्याग छयथा श्रद्धे श्र हि विवेकं ॥ काम क्रोधादीनां निर्जया यो योगः क्रियतां ॥ ततो वैराग्य प्रा
पिष्यामीति वशा ईल मुखादि भ्रष्टा श्रे मे ल सं जीविता प्रियसखी ति ॥ ३ ततस्ततः ३

ति अंग ई ई

ततस्ततः ई

अथा ३

हाधिक हाधिक ६ ४ मखितथा विलु नक्ति निर्मित प्रभावया महा भैरव्या कथं ते अथापि वेपंति अंग नि

होस्यभलाउने॥धिजेतोरजितात्मनोस्यमहतीदेवाइवेताविपदुर्वारेतिद्वारसार्द्धमनसःक्रोध
 स्यकुत्रोदयः॥राजा॥साधुक्षमेसाधु॥क्षमा॥देवक्रोधविजयादेवहिंसापाहव्यमानमात्स
 र्यादयोपिजितास्वभविष्यति॥राजा॥तस्मिन्तिष्ठताविजयायभवती॥क्षमा॥यदादिशति
 देवइतिनिष्क्रांता॥राजा॥वेनवतीआहूतालोभस्यविजेसासंतोषः॥प्रतीहारी॥जेदेवोआ
 तावेदितिनिष्क्रांता॥ततःप्रविशतिसंतोषःप्रतिहारीच॥संतोषःविचिंत्य॥सानुशं॥फलेस्वे
 छालभ्यंप्रतिवनमखेदंक्षितिरुहोपयःस्यानेस्थानेशिखिरमधुरंपुण्यसरितो॥मदुस्य
 शोशय्यासुललितलतापल्लवमयीसहतेसंतापंतदपिधनिनोद्वारिकुपणा॥आकाशो॥
 अरेमूर्खदुरछेदःस्वत्वयेभवतोव्यामोहस्तथाहि॥समारंभाभताःकतिकनतिवारोस्त
 वपशोपिपासोस्तुष्टेस्मिन्इद्विणमगतःस्मात्तवजले॥तथापिप्रत्याशाविरमतिनतेषा
 पिशतथाविशीर्णयच्चेतो नियतमशनिग्रावघटिते॥इदंचेतलोभांधस्यचेष्टितंनचेत
 सिचमत्कारमातनोति॥यतः॥लभ्यलब्धमिदंचलभ्यमधिकंतनल्ललभ्येततोल
 भ्यंचापरमितनारतमहोलभ्यंधनेध्यायसि॥नैवंवेत्तिपुनर्भवतमचिरादशापिशा

क्रो५

१८

चीवलात्सर्वग्रासमियंयसिष्यतिमहामोहांधकारावतं॥अपिच॥धनेतावेत्तुंधंकथमपितथाप्य
 स्यनियतंव्ययेवानाशेवातवसतिवियोगेपुन्यथा॥अनुसादःश्रेयान्किमुकथयपथ्योथविलयो
 विनाशोलब्धस्यव्यथयतितरानलनुदयः॥अपिच॥मृत्युमर्त्यतिमूर्ध्निशश्वदुरगीघोराजरूपिणी
 तामेषाग्रसंतपरिग्रहमेष्टैर्द्वैर्जगद्भक्ष्यते॥धौत्वावोपजलेरवोधवकुलंतस्त्रोभजन्यरजःसं
 तोषामृतसागराभसिमुखमग्नश्चिरंस्थास्यति॥प्रतिहारी॥एसोसामीताउपसप्यदुमहामा
 त्रो॥संतोषः॥उपसृत्य॥जयतिजयतिस्वामीएषसंतोषःप्रणमति॥राजा॥इहोपविश्यतां
 संनिधावुपवेशयति॥संतोषः॥एषप्रेष्यजनआज्ञाय्यतादेवेन॥राजाविदितप्रभावएवम
 वान्॥तदलमतिविलंबेन॥लोभजेतुंवारणसीप्रतिष्ठतां॥संतोषः॥यदाज्ञापयतिदेवः
 मोहं॥नानासुखविजयिनंजगतांत्रयाणांदेवद्विजातिबंधनलब्धवद्भिः॥रक्षोधिनाथमि
 वदाशरथिःप्रसह्यनिर्जितलोभमवशंतरसापिनभिः॥इतिनिष्क्रांतः॥प्रविश्यधीनीतवेक
 पुरुषःदेवसेभृतानिविजयप्रयाणमंगलानिप्रत्यासन्नश्रमोदूर्तिकावेदितःप्रयाणसम
 यः॥राजा॥यद्येवसेनाप्रस्थानायादिश्यंतांसेनापतयः॥पुरुषः॥यथाज्ञापयतिदेवइति
 निष्क्रांतः॥नेपथ्ये॥सज्जंतांकुंभमित्रीस्युतमदमदिरामतभंगकरीद्रासुज्यंतांस्येदनेषु
 प्रसभजितमरुच्चंडवेगास्तुरंगाः॥कुंतैर्नीलोत्पलानांवननिवककुभामंतरालेसृजतः॥

वादाः संचरंतु प्रथममसिलसत्याणयोऽथाश्ववाराः ॥ राजा ॥ भवतु कृतमंगलाः प्रतिष्ठा महे ॥ पारिपा
 र्थिकं प्रति ॥ जोः सारथिरादिश्यता सपनयतु सज्जीकृत्यसंग्रामिकं रथं ॥ पारिपार्थिकः ॥ यथाज्ञाप
 तिदेवइति निष्क्रान्तः ॥ ततः प्रविशति यथोक्तं रथमादाय सारथिः देवेषु सज्जीकृतोरथस्तदा रोह
 त्वायुष्मान् ॥ राजा ॥ तमंगलविधिरधिरहंत नाटयति ॥ सारथिरथवेगं निरूप्य ॥ आयुष्मान् पश्यन्
 श्य ॥ उद्धृतपांशुपटलानुमितप्रवेधधावल्लुराय चयुचुवितभूमिभागाः ॥ निर्मथ्यमानजलधिध्व
 निघोरघोषमेतेरयंगग नसीजिवहंतिवाहाः ॥ इयं च नातिदूरे दर्शनं पथमवतीर्णा त्रिभुवनपथपावनी
 पुनाति वाराणसीनगरी ॥ अमोधारयं न स्वलि तजलज्ञाकारमुखराविभाच्यते भयः शशिकरमु
 खाः सोधशिखराः ॥ विवित्रायत्रोच्चैः शरदमलमेघान्तविलसत्तडिल्लेखालक्ष्मीं वितरति पताकावलि
 रियं ॥ एताश्चाप्रतिमुकुललग्नमधुपावलीरति तमुरवराकुसुमांतरविगलनमकरंददुर्दिना ॥ कु
 सुमसुरभयो नातिदूरे श्यामायमानघनछदद्यात्तरवो नगरपर्यंतारण्यभूमयः ॥ यत्र नारुता
 अपि गृहीतपाशुपते वतास्तापसा इवलक्ष्यते ॥ तथाहि ॥ तोयाद्भिः सुरसरितः सिताः परांगेर
 चं तश्चुतकुसुमेरिवेदुमोलि ॥ प्रोक्षितामधुपुष्पैः स्फुटिपठं तो न्यति प्रचललताभुजैः समी
 राः ॥ राजा सा नंदनवलोक्य ॥ एषो तर्द्धतौ तमे विघटनादानं ॥ दमात्मप्रभंचेतः ॥ कर्षति चंद्रचू
 उवसति विद्ये वसुक्तेः पदं ॥ भूमेः कंठविले विनीवकुटिला मुक्तावली जाह्नवी यत्रेयं हसती वफेन

सैन्यं कुरुणां मि वसिंधुराजं गोशिवधनेव निहन्मिकामं ॥ राजा सप्रसादं तत्सज्जीभवतु भवान् राजा विजया
 य ॥ वस्तुविचारः ॥ यदादिशति देवइति ॥ प्रणम्य निष्क्रान्तः ॥ राजा ॥ वेत्रवती क्रोधविजयाय क्षमेवा
 दूयतां ॥ प्रतीहारी ॥ जे देवो आणवेदिति निष्क्राम्य क्षमया सह प्रविशति ॥ क्षमा ॥ क्रोधांधकारविक
 टभुकुटीतरंगभीमस्य साध्यकिरणरुणघोररुष्टः ॥ निःकुम्पनिर्मलग्नोरपयोधितुल्याधीराः
 परस्य परिवादगिरः क्षमन्ते ॥ सश्रद्धमात्मानं निर्वर्ण्य ॥ लम्बानवा बां शिरसो नश्रुतेन विव्रतापो न
 तनोर्विकारः ॥ न चापि हिंसादिरनर्थयोगः श्लाघ्या परक्रोधजये हमेका ॥ इत्यभेपरिक्रामतः ॥
 प्रतिहारी ॥ एषो देवो ता उपसप्यदुपि असही ॥ क्षमा उपसत्य ॥ जयति जयति देवः ॥ देवेषां देवस्य त
 सोक्षमा प्रणमति ॥ राजा ॥ क्षमेभ्यो पविश्यतां ॥ क्षमोपविश्याज्ञापयतु देवः ॥ किमर्थं माहूतो दा
 सीजनः ॥ राजा ॥ क्षमेस्मिन् संग्रामे त्वया दुरात्मा क्रोधोजेतव्यः ॥ क्षमा ॥ देवस्यानुग्रहान्महामोह
 मपि जेतुं पर्याप्तस्मि ॥ किंपुनः क्रोधं न दनुव रमात्रौ ॥ तदहमविरादेव तं पापकारिणमकारण
 बाधितारं स्वाध्यायदेवपितृयज्ञतपःक्रियाणां ॥ क्रोधं स्फुलिंगमिव दद्विभिरुद्धमेतं कात्याय
 नीवमहिषं विनिपातयामि ॥ राजा ॥ शृणु मत्तावत् क्रोधविजयोपायं ॥ क्षमा देवविज्ञापया
 मि ॥ कुड्रे स्मैरमुखावधारणमथाविष्टप्रसादक्रमो व्याक्रोशे कुशलोक्तिरात्मदुरितघे

॥ तदत्रैव संक्लधा वारं निवेशयाव इति निष्क्रांतौ ॥ ॥ इति ब्रह्मादेतमहाकवि श्री कृष्णमिश्रविरचिते प्रबोधचंद्रोदये नारके विवेकयोगो नाम चतुर्थोऽङ्कः ॥ ५ ॥ ॥ ततः प्रविशति श्रद्धा ॥ विचिंत्य पतिं स्वस्वयं पंथा ॥ यतः ॥ निरुद्धं हृदिकुलमशेषं ज्ञातीनां वैरसंभवः क्रोधः ॥ वनमिव घनपवनो हत तरुवरसंघट्टसंभवो दहनः ॥ सास्त्रं ॥ अहो दुर्वा रोदारुणः सोदरस्य व्यसनजननाशो कानलो यो विवेकजलधर शतैरपि न मंदीक्रियते ॥ तथा हि ॥ ध्रुवं धुं सो नावी जलनिधिमही शैलसरिता मतो मृत्योः शौर्यं तृणालघुषुका जंतुषु कथा ॥ तथा पुत्रैर्वंधुव्यसनजनितः कोपिविषमो विवेकयोगो नार्थी दहति हृदयं शोकदहनः ॥ येन ॥ तथा क्रूरप्रकृतिष्वपि भ्रातृषु कामक्रोधारिषु कथाशेषतो गतेषु ॥ निरुन्तती वममर्माणि देहं शोषयती वमे ॥ दहती वांतरात्मानं क्रूरः शोकाग्निरुत्थितः ॥ विचिंत्य ॥ आदिस्तिरेव्याविष्णुभक्त्या यथावत्से अहं हमत्र हिंसा प्रायस्समरदर्शनपराप्नुस्तीति न वाराणसीमुख्यशालग्रामाभिधाने भगवतः श्रेत्रैकं चित्कालमतिवाहयामि ॥ त्वं तु यथा रमागत्य मे निवेदयिष्यसि ॥ इति तदहं देव्याः सकाशं गत्वा समरवतमा बोधयामि ॥ परि कृम्यावलोक्य च ॥ इदं तच्च कर्तव्यं यत्रायं संसारसागरोत्तारतरणि कर्ता धारो भगवान्महर्षिः स्वयं प्रविलसति ॥ पुण्यम् ॥ इयं च महासुनिभिरुपास्यमाना भगवती विष्णुभक्तिः शोभया सह किमपि मे त्रयति ॥ यावदुपसर्प्यामि ॥ ततः प्रविशति शोभया सह विष्णुभक्तिः ॥ शान्तिः ॥ देवि प्रबलचिंतो कुलहृदयामिव भगवती प्रबलोकयामि ॥ विष्णु ॥ वत्से एतस्मिन्ति महति वीरक्षये संगमे न जानामि ॥ महामोहेनाभियुक्तस्य वत्से विवेकस्य कीदृशो रज्जांत इति व्यथितमिव मे हृदयं ॥ शान्तिः ॥ किमत्र चिंत्यं ॥ ननु भगवती चेत्कृता उग्रहा तन्नियतमेव राजो विवेकस्य विजय इति जानामि ॥ विष्णुभक्तिः ॥ वत्से ॥ यद्यप्यभ्युदयः प्रायः प्रमाणद्वधा

र्यते ॥ कामे तथापि सुहृदामनिशं किमानसं ॥ विशेषतश्च भक्त्या श्रिरमनागमने ॥ मनसि संदेहमारोपयति ॥ श्रद्धा उपसृत्य ॥ भगवति प्रणमामि ॥ विष्णुभक्तिः ॥ श्रद्धे स्वागतं ते ॥ श्रद्धा ॥ देव्याः प्रसादेन ॥ शान्तिः ॥ अंब प्रणमामि ॥ श्रद्धा ॥ पुत्रि परिषजस्व मां ॥ शान्तिस्तथा करोति ॥ विष्णुभक्तिः ॥ अथ किं तत्र चेतं ॥ श्रद्धा ॥ देव्याः प्रतिकूलमाचरतामुचितं ॥ विष्णुभक्तिः ॥ तद्विस्तरेण वेदय ॥ श्रद्धा ॥ आकर्णयतु भगवती ॥ देव्यामारिकेशवाय तनादपक्रांता मेव ॥ किंचिदुत्तरपादलिम्बि भगवती भास्वति विजयघोषेण हृदयमानाने कवीरवहलसिंहनादबधिरितदिगंते ॥ सततरथतुरगसुरखंडितभ्रमंडलोच्छलदिपुल्लरजःपटलांतरितकिरणमलिनि ॥ प्रबलतरकर्णतालास्फालोच्छलत्समदकरि कुंभे सिंहरसंध्यायमानदशदिशि पुल्लयजलधरध्वानभीषणे तेषामस्माकंच सन्नद्धैः न्यसागरे ॥ महाराज विवेकेन नैय्यायिकदर्शनं देत्येन प्रहितं ॥ गत्वा ते नोक्तो महामोहः ॥ विष्णोरायनानपास्य सरितां कूलान्यरण्यस्थलीः पुण्याः पुण्याकृतां मनांसि च भवतु नृल्लेखान्त्रजनसानुगः ॥ नो चेत्संतु कृपाणां दारितं भवत्युत्तु धाराक्षरद्वक्तं स्फीतविरीणवक्रविसरत्केल्यारिणः फेरवाः ॥ विष्णुभक्तिः ॥ ततस्ततः ॥ श्रद्धा ततो ॥ देवि विकटललाटतटतां देवितं भुक्तं नोक्तुं देन महामोहेनानुभवत्वस्य दुर्नयपरिपाकस्य विवेकहतकेः फलमित्यभिधा यस्वयं पारखंडागमाः पारखंडतर्कशास्त्रैः समं समराय प्रथममुद्योजिताः ॥ अत्रान्तरे चास्माकमपि

न्यशिरसि॥ वेदोपवेदंगु राणधर्मशास्त्रेतिहासादिभिरुच्यते श्रीः सरस्वतीपत्रकराशशोकसंकाशकान्तिः सहस्र
विरासीव॥ विष्णुभक्तिः॥ ततश्च॥ ततो देविसौरशे ववैभवा देव्याः सकाशमागताः सर्ववसराग
माः॥ विष्णुः॥ ततश्च॥ देविदत्ते नंतरे च॥ सौरव्याय कृणा दभाषितमहाभाष्यादिशास्त्रे २३
स्फूर्जन्मोयसहस्रबाहुनिकैरुद्योतयन्तीदिशाः॥ मीमांसासमरोलुकाविरभवदुर्मदुकात्तान
नावाग्रेव्याः पुरतस्त्रयी त्रिनयनाकात्यायनीवापरा॥ शांतिः॥ अथकथं पुनः स्वभावप्रसिद्धविरा
धिनामागमानां तत्कीर्णं च समवायः संपन्नः॥ अद्वा॥ पुत्रि॥ समानान्वयजातानां परस्परवि
रोधिनां॥ परेपुत्रभियुक्तानां प्रसूते संहतिः भियं॥ येन वेदप्रसूतानां तेषामेवांतरविरोधेपि
वेदसंरक्षणाय नास्ति कपक्षप्रतिक्षेपणाय च शास्त्राणां सारं हृत्यमेव॥ आगमानां तु तत्र वि
चारयतामविरोध एव॥ तथाहि॥ ज्योतिः शांतमनेतमद्वयमजंतत्तदुक्तोक्ती लनाद्भुतसुच्यते
युमापतिरिति प्रसूयतेनेकधा॥ तैस्त्रैस्तेन सदागमेः श्रुतिसखेनैनापथं प्रस्थितैर्गम्यो सो
जगदीश्वरो जलनिधिर्वीरो प्रवाहेरिव॥ विष्णुः॥ ततश्च॥ ततो देवि परस्परं करितुरगपदाती
नां निरंतरशरनि करधारा संपातोपदर्शितदुर्दिनानां च यो धानां तु मुलं सं प्रहारः सं वृत्तः॥ त
थाहि॥ बलहरधिरतोयास्तत्र सुसुः सुवंसः पिशितनिविडपंकारं ककं कावतीर्णः॥ शरदलित १३

परलेर्वक्रो कलो मेदवी॥ स्तुतः॥ परिष्कम्पायुष्मानपश्यपश्य॥ इदं तत्सुरसरित्परिसरालंकारभूतं भगवतः पावनमना
देरादिकेशवाभिधानस्य विस्मारायतनं॥ राजा सहर्षः॥ अये॥ एष देवः पुरा विद्धिः क्षेत्रस्यात्मेति जीयते॥ अत्र देहं स
मुत्सृज्य पुण्यनाजो विशंतियं॥ स्तुतः॥ आयुष्मन्पश्य॥ एते कामक्रोधलोभादयो स्मदागमनमात्रा पितो देशा
दूरमपक्रामेति॥ राजा॥ एवमेतदे॥ भवतु प्रविश्य भगवन्तं नमस्या मे इति रथादवतीर्य प्रविश्यावलोक्य च॥ ज
यजय भगवन्॥ अमरचयचक्रचक्रं चामातिश्रेणिनीराजितोपांतपादद्वयो भोजराजन्तरयद्योतस्वद्योतकीर्ण
रितस्वर्णपीठं स्फुरेदतसिद्धांतविभ्रांतिसंतानसंततसंवदारुसंसारिसंसारनिद्रापहारे कदक्षा २५ मा मंडले
द्वारसंभारसंघट्टदंष्ट्राग्रकोटिस्फुरेच्छेलचक्रं क्रमाक्रांतलोकत्रयं॥ प्रवलबुलवल्लोद्धतगोवर्धनछत्रनि
र्वरिताखंडलोच्चो जिताकांडचंडांबुवाहातिवर्षत्रसज्जो कुलजारा विस्मायिता शेषविश्वप्रभो॥ विबुध
रिपुवधवर्गसंमिश्रसिंदूरसंध्यामयखण्डोन्माज्जनोद्दामधामाधिप॥ त्रस्तदेत्येद्रवक्षस्तपि पाटना॥
कुंठभास्वनखश्रेणिपाणिद्वयाजिलविस्तारित्कात्तं चामग्नलोकत्रयं॥ त्रिभुवनरिपुकेठभोदंडकं
ठास्थिकूटस्फुरेन्माजितोदातचक्रस्फुरज्योतिरुक्ताशतोद्दामदोदंडं॥ त्वंदंडुचंडप्रियप्रोढदोदृष्य
विभ्रांतमथाचलक्षुब्धदुग्धाब्धिमध्ये स्थितश्रीभुजावलिसे श्लेषसंक्रांतपीनस्तनाभोगपत्रावली
लांछितोरः स्थलस्थलमुक्ताफलोत्तारहारप्रभामंडलमस्फुरत्कुंठं वैकुंठं भक्तस्य लोकस्य ससा
रमोहछिंदेदेहिबोधोदये देवतुभ्यं नमः॥ निर्गमेनाटयित्वा साधुरयमेवास्माकं निवासोचितो देशः

लितानां स्वजातानां हृदिसंस्मरणं तं पिरं ॥ प्राणानां मियपि चेदो मर्म प्रेदादहं मुदः ॥ सरस्वती ॥ नत्सममत्तवा
 सनानिबन्धको यं व्यामोहः ॥ उत च ॥ मर्जिरासि ते दुः खं यादृशं गृहकुक्कुटे ॥ नतोद्भूतमताम्र न्येकैर्लैविंके यमप
 के ॥ तत्सर्वथा सर्गनयेन जस्य मम तस्य चेदेयलः कर्तव्यः ॥ पश्य ॥ प्रादुर्भवंति वपुषा कतिवानकीयमा न्यतः खलु
 तनोरपसारयंति ॥ मोहः ॥ केषु जगता यदप्यसंसां गोषा विधाय परिशोषयति स देहः ॥ मनः ॥ देवि भवसेवदुःखं देहसु मम
 खगुंथिः ॥ तथा हि ॥ निरंतराभ्यासदृढीकृतस्य सस्नेहस्त्वग्रथितस्य जंतोः ॥ जानासि विविधं गवसु पापं मम
 त्वपाशस्य यतो विमोक्षः ॥ सरस्वती ॥ वत्स सा गाना म नित्यता भावन मेव मम हो पेदस्य प्रथमो क्य पापः ॥ तथा हि ॥
 न कतिपितरो दारा पुत्राः पितृव्यपितामहाम हति विहिते संसारे स्मिन्ना तास्तव कोटयः ॥ तदिह सुहृदो विद्युत्ता
 तो ज्वलक्ष्णतासंगमात्सपदि हृदये क्लृप्तो न्यो निवेश्य सुखी भव ॥ मनः ॥ भगवति न व प्रसादादस्तव व्यामोहः ॥
 किंतु ॥ तनमुत्पशशधरदीपितिगलितैर्विमेलोपदेश पीयूषैः ॥ शालितमुपि मे हृदयं मलिनं शोकोर्मिभिः ॥ कि
 यते ॥ तदस्या ई प्रहारस्य भेषजं प्रसापयतु देवी ॥ सरस्वती ॥ वत्सन रूपदिष्टमेवात्र मुनिभिः ॥ अकां उपतज्जातानामा
 र्जणामर्ममोदिनां ॥ गाढशोकप्रहाराणामपि नैवमहोषधं ॥ मनः ॥ एवमेतद्वारं चेतः ॥ अप्येतद्वारिताचिन्ता सं
 तानैरभिरूयते ॥ मुहुर्वातहते विम्वमभ्रप्रयैरिवैदवं ॥ सरस्वती ॥ वत्स प्रयतो चेतसो यं विकारस्तत्क विचिन्तां ते वि

विशीर्णो तुंगमातंगशैलः स्खलितं थविशीर्णं च त्रहंसावते साः ॥ तस्मिंश्चातिदारुणे संग्रामे परापरपक्षविरोधि
 तया पाखंडागमे रये सरीरुते लोका यतंतत्र ॥ अन्योन्यसेन्य विमर्दनैर्विनिष्टे ॥ अनेतरपाखंडागमाः निर्मूल
 तया सदागमार्णवप्रवाहपर्यस्ताः ॥ सौगतास्तावत्सिंधुगोधारपायसीकमगधांगवंगकलिंगादी
 नृत्लेष्टप्रायान्प्रिविशः पाखंडागमरकापालिकादयस्तु पा मरबहुलेषु यांचालमालवाभीरानर्त्तनगरसा
 गरारूपेषु निरुद्धं संचरंती ॥ न्यायानुगतया च मीमांसया प्रागाढप्रहारजर्जरीकृतानास्तिकतर्कास्तेषा
 मेवागमानामनुपदं प्रविष्टाः ॥ विष्णुः ॥ ततश्च ॥ ततो देवि वस्तु विचारेण मदनो हतः ॥ क्षमया तु को
 धया ॥ रुच्यहिंसादयो निपातिताः ॥ संतोषेण च लोभतृष्णादेन्या नृतस्तेयपरिग्रहानिपातिताः ॥ अनस
 यया तु मात्सर्यं दृष्टं ॥ परोत्कर्षभावनया महोजितः ॥ विष्णुः सहस्रं ॥ साधुसंपन्नं ॥ अथ महामो
 हस्य को रत्नोतः ॥ अद्वा ॥ देवि सोपियोगो यस्य स र्गैः सह न जायते लीनः प्रतिवसति ॥ विष्णुः ॥ अस्ति तर्हि
 महाननर्थदोषः परिहरणीयश्चासौ ॥ यतः ॥ अनादरपरो विद्वान्मानस्यिरांश्रिये ॥ अग्नेः शेषम
 णाच्छेषं ॥ अशेषं न धारयेत् ॥ अथ मनसः को रत्नोतः ॥ अद्वा ॥ देवितेनापि पुत्रपोत्रादिव्यसनजा
 नितशोकविगेन जीवोत्सर्गाय व्यवसितं ॥ विष्णुः ॥ स्मितं कृत्वा यद्येवं स्यात्तदा सर्व एव कृतकृत्या भवामः

संयोगः पितृमातृवधुतनयभ्रातृप्रियाणां यदासिद्धोऽस्तरिवियोग एव विदुषां शोको दयः कस्तथा ॥ मनः ॥ सानंदं हव
मेतत्पदाहवत्सः ॥ संप्रति ॥ नार्थस्तानवयौ वनामधुकरव्याहारिणो स्ते दुमाप्रोन्मीलनवमालिकाः सुरस्योमंदा
स्तएवानिलाः ॥ अद्योदयमविवेकमाज्जितमस्तोमयेलीकं पुनस्तानेतामृगतृष्णिकास्तं वपुयः प्रापान्मानः पश्यति
सरस्वती ॥ वत्सपद्येवं संध्यापिनगृहिणा मुहूर्तमप्यनाश्रमेण भवितव्यं ॥ तदघप्रकृतिनो वृत्तिरेव ते धर्मचारिणी
मनः सनजं ॥ यदादिशति देवी ॥ सरस्वती ॥ वत्सशमदमसंतोषादयश्च पुत्रा स्ता मुपाचरंतु ॥ यमनियमादय
श्यामात्याः विवेकोपित्यदनुग्रहा देवोपनिषदे व्यासहो वराज्यमनुभवतु ॥ एताश्चैवैव्यौ दैवैश्च तस्यो भगि-
न्मगाव्याविष्णुसक्त्या त्वत्सादनापप्रहिताः सप्रसादमनुमानय ॥ मनः ॥ यदादिशति देवी ॥ मूर्द्धनिवेशिताः
सर्वे एवासादितिसहर्षपादयोः पतति ॥ सरस्वती ॥ यमनियमासनप्राणायामादयश्च सादरमायुष्मता इष्ट्या ॥
हतेव ॥ सरस्वती ॥ यमनियमासनयुष्मानिदानीं साम्राज्यमनुविंदत्विति ॥ त्वयि स्नास्यमापन्ने क्षेत्रोपि स्वा
प्रकृतिमापस्यते ॥ यतः ॥ त्वत्संगाष्मि तोपि प्रभवभयजरोपप्लुतो मुदुरतिष्ठे को नानेव देवोरपिरिव जलधे
वीचिषु व्यस्तमूर्तिः ॥ तूष्णीमालंबसेषे कथमपि वितता वत्सं संहसन्ती र्नीसादर्शे प्रसन्नैरिविरिव सहजानं
दसां स्तदात्मा ॥ तन्मदवतु शांतीनामुदरस्थायनरी मेव प्रतरामः ॥ मनः ॥ यदा सापयति देवीति निष्क्रांताः सर्वे ॥

इति श्री ह्यमिश्रविरचिते प्रबोधचंद्रोदये नाम नाटके वैराग्यप्रादुर्भावः पञ्चमोऽंकः ॥ ५ ॥ ततः प्रविशति शांतिः ॥ आ
दिशमिमहाराजविवेकेन यथा ॥ वत्सेविदितं किल मनसा ॥ अस्तंगतेषु तनयेषु पितृनीनमो हे वैराग्यभाजिमनसि प्रशमं प्र
पत्ते ॥ क्लेशेषु पंचसु गतेषु शमं समेत्य तत्वावबोधमसितः पुरुषस्तनोति ॥ तद्वदती त्वरितं देवी मुपनिषदमुपनीय
मत्सकाशमानयेति ॥ शांतिः ॥ विलोक्य एषां अंबासहर्षं किमपि मंत्रयंती एतएवामिवर्तते ॥ ततः प्रविशति अद्वा
अयेखल्वधराजकुलमालोभ्यजिरेण पीयूषेणोवमेष्टेनेत्रे ॥ यतः ॥ असतोनिग्रहो पत्रसंतः रज्याः शमादयः
आराध्यते जगत्सोमीव श्येदेवोऽनुजीविमिः ॥ शांतिः ॥ उपसृत ॥ अंबकिं मंत्रयंती कप्रस्थितासि ॥ अद्वा ॥ अ
पेअद्येसादिपठति ॥ शांतिः ॥ अथ मनसिकीदृशी स्वामिनः पुरुषस्य प्रवृत्तिः यथान्वयेनिग्रह्येनाभवति ॥ अद्वा ॥ घादशी
वध्यस्य निग्राहस्य च भवति ॥ तथा मनसः उपरिपुरुषस्य प्रवृत्तिः शांतिः ॥ ततः किं स्वाम्येव साम्राज्यमलं करिष्यति ॥ अद्वा
एवमेतत् ॥ यदात्मानं प्रति संधते ॥ देव एव स्माराद्सम्राट् वा भविष्यति ॥ शांतिः ॥ अथ देवस्य मायायां कीदृशोऽनुग्रहः
अद्वा निग्रहरति वक्तव्यं कथमनुग्रहः शक्यते वक्तुं ॥ देवे हि सर्वानर्थवीजमियं मायामया सर्वधानि प्राप्तेति मन्यते ॥ शांतिः ॥ य
द्येवं कतर्हि इदानीं राजकुले सिमितिः ॥ अद्वा ॥ शृणु ॥ नित्या नित्यनिचारणा प्रणयिनी वैराग्यमेकं सुहृत्सन्मित्राणियमा

कथाचिन्ति
५५

दयः शमदमप्रायाः सर्वयोधताः ॥ मैत्र्याद्याः परिचारिकाः सहचरीनिधं मुमुक्षावलादुच्छेधारिपवश्चमोहममतासंकल्प
संगादयः ॥ शान्तिः ॥ अथ धर्मसंस्वामिनीकीदृशः प्रणयः ॥ अद्वा ॥ पुत्रिवैराग्यसन्निकर्षात्कृतिनिनितात्तमिहा मुत्रचभोगविर
सखस्वामीतेन स नरकादिनापापफलानां सुखसुखतिपुण्यफलदायिनाशिन इति समुस्मितकामसमुच्चयः सुरुतकर्मकथं
नमन्यते ॥ किं तसौ प्रत्यक्मेव तां स्वाभिनी विचिंत्य तत्तत्समात्मानं मतास्येधमवधर्मः ॥ अथ व्यापारीकृतः ॥ शान्तिः
अथ यानुपसर्गान्दहीत्वामहा मोहो निलीयस्थितस्तेषां कोरतान्तः ॥ अद्वा ॥ पुत्रिनाथादुरवस्थागतो नापिमहा मोहहतकेन स्वा
भिनः प्ररोचनायमैधुमैसां सहोपसर्गः प्रेषिताः ॥ अथ चाभिप्रायोपदेतेषां शतास्वामी विवेक उपनिषजितामपिन क
रिष्यतीति ॥ शान्तिः ॥ ततः ॥ अद्वा ॥ ततस्ताभ्यां गहास्यामि न्येन्द्रजालिकीविद्योपदर्शिता ॥ तथाहि ॥ रादानेष मृणोति यो
जनशतादाविर्भवस्य नैतस्ते ते वेदपुराणभारतकथागादयो वा अयाः ॥ अथागि स्वयमिच्छया भुविपदेः शास्त्रात्मिका
व्यानियालोकान्नाम्यति पश्यति स्फुटं चोत्तमस्थली चोत्तरी ॥ मधुमती च परमिमापन्नः स्थानाप्तिमानिनी
भिरुपपद्यते ॥ मोहोपनिष्यतां ॥ नात्र मत्पुत्रनुपाधिरमणी योपदेश एव तामुपस्थितो विविधविद्याविलासला
वण्यपुण्यमयो भंगलाघर्धयग्रपाणिः प्रणेष श्रीलोविद्याधरीजनः ॥ तथाहि ॥ कनकसिकतिलाः स्थलीः स्ववती
पृष्ठजयनाः कमलाननाद्यनोरुः ॥ मरुतदलकोमलावनाली भजनिजपुण्यजितां सर्वभोगान् ॥ शान्तिः

षयोचेतो निवेश्यतां ॥ मनः ॥ तत्प्रसदितु भगवती ॥ कोसो शांतो विषयः ॥ सरस्वती ॥ वत्सगुह्यमेततथापि आर्तनामुप
देशेन दोषः ॥ तथाहि ॥ नित्यं स्मरन्नुलूनीलमुदारहारकेयूरकुंडलकिरीटधरहरिं वै ॥ ग्रामे सुशीतलमिव रुदम
स्तशोकं ब्रह्मप्रविश्य मजनिर्निमात्मनीनां ॥ मनः विनिस साक्षात् ॥ सर्वथा ततोस्मिन्नगवसा इति पादयोः पतति ॥
सरस्वती ॥ संप्रसुपदेशसहिष्णुते हृदयं जातं ॥ अतएव तदपरमि सुच्यते ॥ वशां प्राप्ते मयोः पितृतिनये वा सुहादिना भुजा
संतप्यंते कश्चमुदरतां जडधियः ॥ असां ससारे विरमपरिणामे तु विदुषां विद्यो गोवैराग्यं दृढपतिभित् च न हृदि सुरवं
ततः प्रविशति वैराग्यं विचिंत्य ॥ असां क्षीयना लनी रजदलोपान्ताति स्म स्मांततं त्वं आत्रातरितामिषं यदि न पु
तत्प्रजातां पतिः ॥ प्रत्यग्रक्षरदस्वकाजिपिशितग्रासग्रहणं त्यतो गंधर्वाश्चरकांस्तनो निपतितः को वा कथं वारयेत् ॥
अपिच ॥ यदा दोला लोला विषयजरसाः प्राप्य विरसा विपदे हं देहमहदपि धनं करिनिधनं ॥ एहाजोको लोकः सततम
बलानर्थबहुला तथाप्यसिन्धोरे पथिवतरतानात्मनिरताः ॥ सरस्वती ॥ वत्सवैराग्यं तामुपस्थितं ॥ तदेतत्संसारवयं
मनः कासिपुत्रकवैराग्यं पश्य ॥ अहं को अस्मि वादये ॥ मनः ॥ वत्सजातमात्रेहा लयापरिसक्तोस्मि ॥ तदेहपरि
रिष्यजस्वमा ॥ वैराग्यं ॥ तथाकृतोति ॥ मनः ॥ वत्सत्वदर्शनात्प्रशांतो मे शोका वेगः ॥ वैराग्यं ॥ तानकोत्रशोका वेगानका
शः ॥ यतः ॥ पाथानामिबुद्धनिक्षितिरुहां नद्यामिब्राम्यतां मेघानामिबुद्धकरेजलनिधौ सांयात्रिकाणां मिब ॥

स्वारां निधेः ॥ ततः प्रावेशः तिष्ठपनिषद्वांति ॥ उपनिषत् ॥ सरिविकथं तथा निरको शस्यस्यामिना मुखमालो
 कयिष्यामि ॥ येनाहमितरजनयोषेवसुचिरमेकाकिनी परित्यक्ता ॥ शांतिः ॥ देविकथं तथा विपश्यति ते देवो देव्या
 वृषालब्धते ॥ उपनिषत् ॥ नदृष्टासरिविकथं एतादृशी दृष्टायै नैव ब्रवीषि ॥ शृणु ॥ वाक्कोर्मन्ता ज्वलितमणयः
 श्रेणयः कंकणानां मृगैरत्नग्रहनिक्षिपितैर्मिदूषितैः केशपाशाः ॥ कैः कैर्नाहं बत विधिबलादीहिता दुर्बिदग्धैर्दसी
 कर्तुं सपदिदुरितैर्दूरसंस्थे विवेके ॥ शांतिः ॥ सर्वमेतन्महामोहस्य विलसितं ॥ नास्ति देवस्यापराधः ॥ तेन महामोह
 नहितायासनः कामदारेण बोधयिता दूरीकृतो विवेकः ॥ एतदेव जुकुलस्त्रीणां नैसर्गिकं शीलं ॥ यद्विपतिपतितं
 स्यस्यामिनः ॥ समयप्रतीक्षणमिति ॥ तदेहिदर्शनेन प्रियालापेन च संभामय देवं ॥ संप्रसपहता विद्विषः स
 पुर्तास्ते मनोरथाः ॥ उपनिषत् ॥ सरिविकथं गच्छती वत्सयागीतया हरहस्यमुक्ता ॥ यथासर्तस्वामी वपुरुषस्त
 यायथा प्रभ्रमतेरेण संभावयितव्यं ॥ तेन प्रबोधो सति भविष्यतीति साहं कथं गुरुणामध्यक्षं धार्ष्ट्यं करि
 ष्यामीति ॥ शांतिः ॥ देवि आविचारणीयमेतत् ॥ वाक्यं भगवसागीतायाः अयमेव चार्थो विष्णुभक्त्या विवे
 कस्यामिनो उक्तः तदेहिसंभाव्यदर्शनेन भर्तारमादिपुरुषं च ॥ उपनिषत् ॥ यथावदतिप्रियसखीति परिक्रामतः ॥

ततः प्रविशति राजा प्रह्लादः ॥ राजा ॥ वत्से प्रह्लाद अपि इदं पश्यति ॥ शांतिः ॥ प्रियामुपनिषदं ॥ श्रद्धा ॥ देवगृहीतो देवो वंशंति
 गीता ॥ कथं न तां इदं पश्यति ॥ राजा ॥ कथमिनः ॥ श्रद्धा ॥ देवप्रथममेव कथितं प्राप्य मेतदेव्या विष्णुभक्त्या आसीत् ॥ यथा मंदरा
 किधानैशैले विस्मोशयत नैदेव्या गीतया सह तर्कविद्याभयादनुप्रविष्टेति ॥ राजा ॥ कथं तर्कविद्यायाः भयं ॥ श्रद्धा ॥ देवतमेवार्थं
 सैव प्रतीक्ष्यति ॥ तदा गच्छतु देवः ॥ एष स्वामी तवानुगमनमेवानुध्याय निविविक्तं वर्तते ॥ राजा ॥ उपलस्य स्वामिन् किमाद
 ये ॥ पुरुषः ॥ वत्सप्रक्रमविहोयं समुदाचारः ॥ यतो तानेदृशतया भवानेकस्माकमुपदेशदानेन पितृतामापन्नः ॥ कृतः ॥
 पुरा हि धर्माधिनिष्ठ संज्ञा देवास्तमर्थं तनयान् पृच्छत ॥ ताने तस्य क्यरिष्टं चैतांस्ते पुत्रकाः ॥ संश्रुतुं सौमिनः ॥
 तद्भवन् पितृत्वेनास्मात्सुवर्तत इत्येव धर्मः ॥ शांतिः ॥ एष देवेन सह स्वामी विविक्तं वर्तते ॥ तद्वपुः संपुतु देवी उपनिषत् उपस
 र्प्यति ॥ शांतिः ॥ स्वामिन् योऽपनिषद्देवी प्रादवं देवाया गता ॥ नरवल्ल २ यतो मातेवास्माकं तव बोधो दधेन ॥ तदेवैवा
 स्माकं भान्या ॥ अथ गच्छतु ग्रहविधौ देव्या मातुश्च महदंतरमाता गच्छ निबध्नाति देवी बध्निरुन्तति ॥ उपनिषत् ॥ अथ स
 त् ॥ विवेकमालोक्य न भस्मसदरे समुपविशति ॥ पुरुषः ॥ अंब कथ्यतां ॥ कथं वसानीता एते दिवसाः उपनिषत् ॥
 स्वामिन्वीतान्यमृतिमरुत्तरं रित्येव गगरेषु मूर्खमूर्खैः सह वा सराति ॥ पुरुषः ॥ अथ ते जानंति भवसास्तं

विमपि ॥ उपनिषत् ॥ नखलु १ ॥ किंतु ते स्वेष्ट्यममगिरां दिविडां गनोक्तवा आमिवाथमविचार्य विबुधं चिंते
नतेषां परार्थहरणप्रयोजनमेवमद्विचारणं ॥ पुरुषः ॥ ततः २ ॥ उपनिषत् ॥ कदाचित् ॥ इच्छाजिनानि समिदा
ज्यहन्तु स्तुवादिपात्रैस्तैश्चिपमुसोममुखैर्मरुभ्यः ॥ दृष्टमयापरिरुतो बिलकर्मकां इव्यादिष्वपद्रुतिरथा
धनियसंविद्यापुरुषः ततः ३ ॥ उपनिषत् ॥ ततोमयाचिंतितं ॥ अपि नो मेषापुस्तकभारगाहिनीमेतास्यतितव
कथां ॥ अतः एतस्याः सन्निधौ कृतिचिदा सराणि नयामि ॥ पुरुषः ॥ ततः ४ ॥ उपनिषत् ॥ ततस्तामह
मुपस्थिता तया नानुयुक्तास्मि ॥ यत्तयिद्या ॥ भेदेविते समीहितं ॥ ततोमयोक्तं ॥ यत्ततमेवमपि ॥ ततोमयोक्तं
भेदेवितेकमेति ॥ ततोमयोक्तं ॥ यस्माद्विश्वमुदेति यत्र रमते यस्मिन्पुनर्लैयि ते सा सायस्यजादिसा
तिसहजानंदोज्ज्वलं यन्महः ॥ शांतं शाश्वतमक्रियं यमपुनर्कायकरोत्थरदेतद्धांतमपास्ययांति हेतिमः
प्रस्तोमितं पुरुषं ॥ यत्तयिद्याविचिंतो योक्तं ॥ पुमानकर्तुं कथमाचरो भवेत् ॥ यथाभवत्प्रेदकरी नवस्तु
धीः ॥ कुर्वन्क्रिया एव न रोमवच्छिदः ॥ शतं समाः शांतमना जिनिषेत् ॥ तन्मन्येनातिप्रयोजनमवसा ॥ १ ॥
रिग्रहेण तथापि ॥ यदि कर्तारं भोक्तारं पुरुषं स्तुवंती कियत्कालमिह वस्तुमिच्छसि ॥ ततः को दोषः ॥ राजा

शार्थ १

कि

जी २ ६ आये अनाथासि त्वयि निवस्तु मिश्रा

म

ततः २ ॥ अद्वा ॥ पुत्रितदा कर्तव्यमायया श्लाघ्यमेतदित्युक्तं ॥ मनसाप्यनुमोदित ॥ संकल्पेन प्रोत्साहितं ॥ स्वामा सं
प्रतिप्रस्थितः पंधानमिवापन्नः ॥ शांतिः ॥ सरपेदेहाधिकः ॥ पुनरपि तामेव संसारगुरोमिपतितः स्वामी ॥ अद्वा न
खलु २ ॥ शांतिः ॥ ततः ३ ॥ अद्वा ॥ ततः पार्थवर्तिना तर्कतातावत्सर्वान् क्रोधावेशान् बाधितमनमालोक्यासिहितः स्वा
मी ॥ स्वामिन्निमेव मेसिर्विषयाभिषगासगृध्रकिरास्थानी धूर्तवक्त्रे ॥ पुनरपि ते धेवनिषमविषयागाहेषनिपा
त्यमानमात्मानं नावबुध्यसे ॥ ननु कोऽभवत्सागरतारणाध्यासु चिराद्योगतरिस्त्वया प्रितो ॥ अधुना परिमु
च्यतां मदातुकथमगारनदीविगाहसे ॥ शांतिः ॥ ततः २ ॥ अद्वा ॥ ततस्तद्वचनमाकर्ण्य स्वस्तिविषमविषयेभ्य इत्यभि
धायावधीरितामधुमती ॥ शांतिः ॥ साधु ३ ॥ अथ क्व प्रस्थिता भवती ॥ अद्वा ॥ आदिष्टा ह स्वामिना ॥ यथाविवेकं
इष्टुमिच्छामि ॥ तत्कुतो भवतीति तदहं महोत्सन्निधिं प्रस्थिता ॥ शांतिः ॥ अहमपि महा राजेनोपनिषदेवी प्रतिनपा
दिष्टा ॥ तद्भवतु संसर्गयोगं संपदमायुः इति निश्क्रान्ते ॥ प्रवेशकः ॥ ततः प्रविशति पुरुषः विचिंत्य सहर्षं ॥ अहो मा
हस्यं देया विष्णुसत्त्वाय सदा दानमर्पणीताः क्लेशमहोर्मयः परिहृता कीमाममहं कृमाः शांता मित्रकलत्रबंधु
मकरग्राहग्रहग्रस्तयः ॥ ॥ ॥ धौर्बग्निरपास्तो निघटिता सृष्ट्या लताग्रंथयः पारंती रमनासकल्पमधुना संसा

२८

परे ७४

विश्व

वापनयनेनोपक्रमः ॥ तत्रैतत्तं कर्मोपयुक्तं ॥ तत्रैतत्तं मध्ये केनाप्यनेवास्मिन्ननुमादितं ॥ अपरेणानु
 प्रसिद्धप्रतेनैमीमांसाहृदगाधिदेवतेनेव ॥ कुमारिलस्वामिनाप्रोक्तं ॥ देविनेयं कर्मोपयुक्तं पुरुषमुपनयति
 किंलभ्यते रमभोकारं ॥ नवासौ कर्मस्य युज्यते ॥ अथापरेणेत्तं ॥ अथकिंलोकिकासुरादीश्वरोना
 मान्योस्ति ॥ ततसेनविहस्योक्तं ॥ अस्ति ॥ तथाहि ॥ एकः पश्यतिचेष्टितानिजगतामन्यस्तुमोहाधधीरेकः
 कर्मप्रदानिवांप्रतिददात्यन्यस्तुतान्यधिने ॥ एकः कर्मसुशिष्यतेतनुकृतांशास्तेवदेवोपरोनिः संगः पुरुषः कि
 यास्तुसकथं कर्तेतिसंभाव्यते ॥ राजा ॥ सहर्ष ॥ साधुकुमारिलस्वामिन्साधुप्रज्ञोसि ॥ आयुष्मान्वाहोतौमुप
 तौसयुजोसखापौसमानवृक्षपरिषस्यजाते ॥ एकस्तयोः पिप्पलमतिपक्वमन्यस्त्वनम्रमभिचाकसी
 ति ॥ पुरुषः ॥ ततः उपनिषत् ॥ ततोमयाबहुभिः शिष्टैरुपाश्रयमानास्तर्कविद्याअवलोकिताः ॥ काचि
 त्तैर्विशेषजितेनपराभ्यायेपरातन्वतीनादस्यह्यज्जातिनिग्रहमपैर्जल्पनितं जमपि ॥ अन्यानुप्र
 दत्तैर्विचिंत्यै पुरुषस्योदाहरंतीमिदांतलानांगणनाः परामहदहंकारासर्गक्रमैः ॥ पुरुषः ॥ ततः

विश्व

३ ततोमीमांसाभाष्ये ॥ अथस्थितापुरुषः ततः २ उपनिषत् ॥

२८

नगर ५

उपनिषत् ॥ तथैवाहंतामुपस्थिता ॥ तापि श्रानुक्तयामयातदेव कर्मोदाहृतं ॥ यस्माद्विष्णुमुदेती
 सादि ॥ ततस्ताभिः सप्रकाशोपहासयुक्तं ॥ आः बाजालेपरमाणुभ्योविश्वमस्यधत्ते ॥ निमित्तमीश्वरः
 अन्यपातुसक्रोधं ॥ आः पापेकथमीश्वरमेवविकारिणंरूपाविनाशधर्मिणमुत्सादयसि ॥ ननु
 रप्रधानादिव्योमिति ॥ पुरुषः ॥ अहोदुर्मतयास्तर्कविद्याएतदपिनजानंति ॥ सर्वप्रयोजनंजनं
 दादिवत्कार्यमिति ॥ परमाणुप्रधानोपादानमप्युपेक्षायमिति ॥ आपिज ॥ अंशः शतकशंतरिक्ष
 गमेतस्यमेदजालादिवत्कार्यमेवमस्यमेतदुदयधंसादियुक्तंजगत् ॥ मुक्तोरूपमिवस्त्रजीवमुज
 गः स्यामायबोधहरावतातेप्रभवस्यथास्त्वमप्यतेतसावबोधोदयात् ॥ विकारसंक्रांस्तु ॥ मुधुव
 विलसितमिव ॥ शांतंज्योतिः कथमनुदितामस्तानिप्रकाशंविश्वोसुतौव्रजतिविकृतिनिष्कलंनिम्न
 लंब ॥ शश्वन्नीलोत्पलदलरुचामनुवाहावलीनाप्रादुर्भावमेववर्तिनामसः कीदृशोवाविकारः ॥ पुरु
 षः ॥ साधुप्रणयतिप्रजावतोभाभयंविमर्षः ॥ उपनिषदंप्रति ॥ ततः २ उपनिषत् ॥ ततः सर्वोमि

मेवप्रमेयः

कारणं २

समहपरोत्र
जातशब्दः

विकल्पः ४

शंकरः

२०
प्रधाविताः २
प्रविष्टा ३

रेवकुद्वाभिरुतं ॥ अहो विष्णुविलयेन मुक्तिमेषावदंती नास्ति कपथं प्रस्थितानि गृह्यतामिति ॥ ससुरं
भुंमांगुहीतुमुद्यताः सवत्सरां पुरुषां सः ॥ तत उपनिषत् ॥ ततो हंस तत्तरतरपरिष्कम्पदं उकार एव
प्रस्थिता ॥ ततो मंदरहो लोपकं लिप्तस्य मेधुसूरनापतनस्य नातिदूरे ॥ बाको भग्नदलितमणयः श्रेण
यः कंकणानां चूडारलग्नहनिहतिविदूषितः देशपाशः ॥ पिनामुक्तावलिरुपहतं ससं मंगादुकूलं
राजा ॥ ततः २ उपनिषत् ॥ ततो देवायतेना निर्गसगदापाणिभिः पुरुषे निर्दयं ताडयमानास्तादिगीतेम
क्रांताः ॥ सर्वे सहर्षसाधु ॥ राजा ॥ नखलुक्षवती मतिः कामती भग्नान्यिथ्यसाक्षी क्षमते ॥ पुरुषः ॥
ततः २ उपनिषत् ॥ सीतामीताश्रममयगलन्नुपुराहं प्रविष्टा ॥ तत्र वल्सयागीतया मां तत्रागतामा
लोक्य ससं व्रतमं मातर्मा तरितिपरिरभ्योपवेशितास्मि ॥ विदितवत्तां तथा चतयोक्तं ॥ अंबनात्रवेद
यितव्यं मनः ॥ ये खलु वामप्रमाणे ह्ययथेषमसुरसलाः प्रवरिष्यंति तेषामाश्रय एव शास्ता
उक्तं ॥ तेन भगवता तातपि हस्य ॥ तानहं द्विषतः क्रूरान्संसारेषु नराधमान् ॥ क्षिपाम्यजस्त्र

ज २

प्रत्यक्षि ११

सोपहासं ॥ अहो धूम्रां धकारश्यामलितदुः प्रतलं यतविद्यायाः ॥ ये नैवं तर्कतापहता अपः स्वभावादजुलं
यलाच्च बलसहो जुं वकसं निधाविते नोति यिमे सिलुरीक्षिते रितजगन्निमापेभ्यस्ते यमी शितुः तस्मात्तमोधा
नामेवेयमनी श्ररुष्टिः ॥ अवोधप्रभवसंसारकर्मणिः शमयंती यतविद्यानूतमं धतमसमंधकारेणापनि
षतिः ॥ यतश्च स्वभावलीनानितमो मयानि प्रकाशयेद्यो भुवना निस्तय ॥ तमेव विद्वानेति मृत्सुमेति नाभ्या
सिपंधा मुविमुक्तिहेतुः ॥ पुरुषः ॥ ततः २ उपनिषत् ॥ यतयि यद्यापुनर्निर्मश्योक्तं ॥ सखित्वसन्निकर्षादुर्वा
सनेपहतैरस्मदंतेवासिभिः कर्मसु स्यादरेर्कवितयं ॥ तस्मिन् सीदतु भवती ॥ स्वामिलक्षितदेशगुमनायेति
पुरुषः ॥ ततः २ उपनिषत् ॥ ततो हंतामतिरुम्यप्रस्थिता ॥ पुरुषः ॥ ततः उपनिषत् ॥ ततः कर्मकां उसह
चरीमीमांसा मया दृष्टा ॥ विविधकर्मण्यधिकारभांति म्रुसादि किं चानुगताप्रमाणे ॥ अंगे विवित्रैरभि
योजयंती प्रातोपदेरतिदेशो गृह्य ॥ पुरुषः ॥ ततः २ उपनिषत् ॥ ततो हंतामपिनयेवाश्रयं परमभ्यर्थितवती ॥
अथ तथाप्युक्तास्मि ॥ किं कर्मासीति ॥ ततो मया तदेवोक्तं ॥ यस्माद्विद्यमुदेतीत्यादि ॥ पुरुषः ॥ ततः २ उपनि
षत् ॥ ततो मीमांसया अर्थवर्तिनां मुखमवलोक्यामिहितं ॥ अस्मे वास्यालोकांतरफलोपयोग्यपुरु

मश्रुक्तानासुरीक्षेवयोनिषु ॥ पुरुषः ॥ सहर्षं ॥ देवित्वं स्मादात् सातुमिच्छामि ॥ कोपमाश्रयेनामेति ॥
उपनिषत् ॥ कोनामात्मानेमजानतः प्रसूतेरंदास्यति ॥ पुरुषः सहर्षं ॥ कथमात्मापरमेश्वरः ॥ उपनिषत्
एवमेतत् ॥ तथाहि ॥ असौ त्वदभ्यो न स नोति नः ॥ पुमास्मवान् न देवास्मरुषो तमापरः ॥ स एव मिन्नस्त्वमता
दिमायया द्विधेव विवंसलिले विवस्वतः ॥ पुरुषः ॥ विवेकं प्रति ॥ भगवन्नुक्तमर्थं भगवत्सानसम्पग
वधारयापि ॥ अवधिन्नस्य मिन्नस्य जशमरणधर्मिता ॥ मम ब्रवीति देवीयं निसानंदं चिदात्मतां ॥ नि
वेकः ॥ पदार्थास्मानादयं वाक्यार्थानवबोधस्ते ॥ पुरुषः ॥ तत्तबोधाय भगवानुपायं तापयत् ॥ विवेकः ॥
अथ मुच्यते ॥ एषास्मातिविचिंत्यनेति परिताम्यते न साद्दृष्टते तत्तानां विलये चिदात्मनि परि
ज्ञाते तमर्थे पुनः ॥ अज्ञातत्वमसीति बाधितं भवध्वांतं तदात्मप्रभं शांतं ज्योतिरनंतं तत्तदितानंदं स
मुद्योतते ॥ पुरुषः ॥ सानंदं क्रतुमर्थं परिक्रामयति ॥ ततः प्रविशति निदध्यासनं ॥ आदिष्टमस्मि भगवत्याविष्णुम
त्तया ॥ यथा निगूढमसुदक्षि प्राप्य मुपनिषत् ॥ विवेकेन सह बोधयितव्येति ॥ त्वया च पुरुषे स्वयमिति विलोक्य ॥

एषा देवी विवेकपुरुषाभ्यामदूरे वर्तते ॥ यावदुपसर्पामि ॥ उपसृत्य उपनिषदं प्रति ॥ जनांति कदेव्या विष्णुमन्त्रास
 मादिष्टं ॥ यथासंक्थं यो न यो देवता भवन्तीति ॥ मया समाधानेन वेदितं ॥ यथा ॥ आप नमस्तस्मात् भवतीति ॥ तत्र क्रूरसत्ता
 विद्यानामकन्या तदुदरे वर्तते ॥ प्रबोधचंद्रश्च ॥ तत्र विद्यासंकर्षणविध्या मनसि संक्रामयिष्यति ॥ प्रबोधचंद्रश्च
 पुरुषसमर्पय विवेकेन सह महत्काशमागमिष्यति ॥ उपनिषत् ॥ यदादिशानि देवीति विवेकमादाय निःक्रा
 ता ॥ ततो निदध्यासनं पुरुषं प्रविशति ॥ पुरुषः ॥ ध्यानं नाटयति ॥ नेपथ्ये ॥ आश्रये ॥ १ उदामधुतिरामपि
 स्तडिद्विप्रद्योतपतीदिशः ॥ प्रसक्तस्फुटदुक्तया सिमनसो निर्मिद्यवक्षस्थलं ॥ कन्येयं सहसा समपरिकुरे मे हं
 ग्रसंती भजन्तर्धानमुपैति चैव पुरुषं श्रीमान्प्रबोधोदयः ॥ ततः प्रविशति प्रबोधचंद्रोदयः ॥ विंशत्येकमपि
 हितं किमुदितं किं वा समुत्सारितं ॥ अश्रुतं किं नु विलापितं नु किमिदं किंचिन्न वा किंचन ॥ यस्मिन्नेषुदिते वि
 तर्कपदवी नैवं समा रोहति ॥ त्रैलोक्यं सहजप्रकाशदलितं सो हं प्रबोधोदयः ॥ परिक्रम्य ॥ एष पुरुषः ॥
 यावदुपसर्पामि ॥ उपसृत्य समागवन्प्रबोधचंद्रो मिवादयते ॥ पुरुषः ॥ साल्लादं ॥ एहि वत्स संपरिषजस्य
 मां ॥ प्रबोधचंद्रस्तथा करोति ॥ पुरुषः ॥ आलिंग्य सानंदं ॥ अहो विघटिततिमिरपटलं सुप्रकातं जातं ॥

३२

तथाहि॥ मोहो धकारमवधूय विकल्पनिद्रामुमथकोप्यजनिबोधतु वाररस्मि॥ श्रद्धाविनेकप्रतिशां
 तियमादियेनविश्वोत्सुकं स्फुरतिविष्णुरहस्यकः॥ सर्वथास्तवसास्मिन्नागवत्याविष्णुभक्तेः प्रसादात्
 सोहमिदानीं॥ संगंनकेनोचिदुपेसकमप्यप्यद्वयं गच्छाम्यतर्कितफलाविदिशंदिशंवा॥ शांतोव्यपेतभ
 यशोककषायमोहः स्वापंगहोमुनिरहंमनितास्मिन्सद्यः॥ प्रविश्याविष्णुभक्तिः॥ सहर्षं॥ उपसृत्य॥
 चिरेणखल्वस्माकंपरिपूर्णमनोरथायेनप्रशांतारातिमगवतमवलोकयामि॥ पुरुषः॥ देव्याः प्रसादाकिं
 नामदुष्करमितिपादयोः पतति॥ विष्णुभक्तिः॥ पुरुषमुस्थापयंती॥ उत्तिष्ठवत्सकिंतेस्तुयः प्रियमुपकरो
 मि॥ पुरुषः॥ सगवतिष्ठतः परंकिंप्रियमन्येस्ति॥ यतः॥ प्रशांतारातिमगमद्विवेकः॥ दूतद्वयतां॥
 नीरजकेशमानंदेपदेचाहंनिर्वेशितः॥ तथाप्येतदस्तु॥ पर्जन्योस्मिन्जागतिमहतीदृष्टिमिच्छाविध
 तांराजानः क्षमागलितनिविधोपद्रवामुपालयंतु॥ ततोन्मेषोपहततमसस्तत्प्रसादान्माहंतः संसारा
 ध्विंविषयममतांतकपंकंतरंतु॥ ॥ इति सर्वे निष्क्रान्ताः॥ इति श्रीकृष्णमिप्रविरचिते प्रबोधचंद्रोदयामिधाने कटक
 षष्ठोऽंकः॥ शुभं भवतु॥ ५॥

कोत्रि३

३२

✓
~~121~~
~~16~~

॥ प्रबोधचंद्रोयनामनाटकमिरं ॥ लल्लाचतुभ्यंतमः ॥

पृ ५०

121
16

31